

EMLÉKKÖTET

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT
KIVÁLÓ TANÁRAINK,

SÁRFALVI BÉLA és SZÉKELY ANDRÁS
TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Gábris Gyula és Probáld Ferenc

ELTE TTK FFI Földrajztudományi Központ
Budapest, 2026

Emlékkötet
száz éve született kiváló tanáraink,
Sárfalvi Béla és Székely András
tiszteletére

**Emlékkötet
száz éve született kiváló tanáraink,**

**Sárfalvi Béla és Székely András
tiszteletére**

Szerkesztette
Gábris Gyula és Probáld Ferenc

ELTE TTK FFI Földrajztudományi Központ

Budapest, 2026

A fényképeket készítette és/vagy közlésre átadta

Csillag Gábor
Gábris Gyula
Huszár Mária
Nemerkényiné Hidegkuti Krisztina
Sárfalvi Judit
Székely Árpád
Vadas Gyula

A könyv kiadását támogatta
Pázmány-Eötvös
Természettudományi Információs Alapítvány

© Gábris Gyula, Probáld Ferenc, szerzők, 2026

ISBN 978-963-489-984-6 (nyomtatott változat)
ISBN 978-963-489-985-3 (pdf)

TARTALOM

Kacskovics Imre: Megnyitó	7
Kovács Zoltán: Megemlékezés a két iskolateremtő földrajztudós, Sárfalvi Béla és Székely András születésének 100. évfordulóján	11

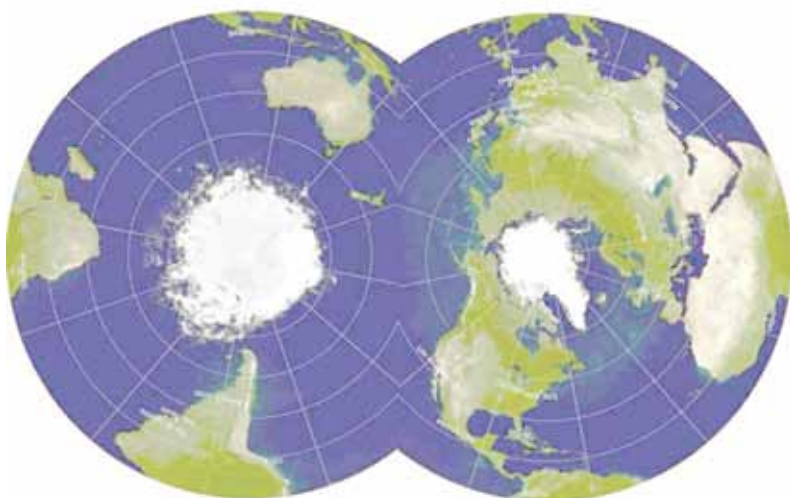
I. RÉSZ: SÁRFALVI BÉLA

Probáld Ferenc: Sárfalvi Béla — vázlatos pályakép és jellemrajz	16
Szabó Pál: Sárfalvi Béla geográfus, egyetemi tanár emlékezetére	21
Vadas Gyula: Sárfalvi tanár úr, az erénysorsú ember	29
Izsák Éva: Ember lenni mindig, minden körülményben	37
Gábris Gyula: Töredékek Sárfalvi Béláról	43
Berne Ágnes: Sárfalvi Béla politikai földrajzi munkássága és ennek 21. századi érvényessége	47

II. RÉSZ: SZÉKELY ANDRÁS

Karátson Dávid: Székely András öröksége	57
Gábris Gyula: Székely Andrásról a tanítvány és utód	63
Hevesi Attila: Székely András a Földrajzos, a Tanár és az Ember	75
Probáld Ferenc: Emlékforgácsok Székely Andrásról	81

Csillag Gábor: Székely tanár úr a Lóczy-teremben és terepen	85
Németh Géza: A „szent” Mátra apostola. Emlékeim Székely Andrásról	91
Gábris Gyula: Ami Székely András hivatalos életrajzaiból kimaradt	97
FÉNYKÉPEK	106
Köszönetnyilvánítás	111

Megnyitó

KACSKOVICS IMRE

egyetemi tanár,
dékán, ELTE TTK

Kedves Kollégák, kedves Vendégek!

Száz évvel ezelőtt két kivételes tudós született, akik életükkel és munkásságukkal meghatározták a magyar földrajztudomány és egyben az ELTE TTK fejlődését.

Érdekes eljátszani a gondolattal: az ELTE TTK 1949-ben alapult, így a 100 évvel ezelőtt született nagy elődeink mintegy alapító atyái lehettek a *Karnak*; *Sárfalvi Béla* 1950-től, *Székely András* 1952-től dolgozott fiatal tanársegédként az egyetemen.

Sárfalvi Béla életét végigkísérte az ELTE, hiszen egyetemünkön végzett történelem–földrajz szakon, és éveken át volt meghatározó szereplője a *Kar* életének, közel negyedszázadon át vezette az ELTE *Regionális Földrajzi Tanszékét*, később a *Földrajzi Tanszékcsoportot*, majd 1993-tól haláláig az ELTE *Földtudományi Doktori Iskolájának* földrajzi alprogramját irányította. A róla szóló memoárok megemlékeznek arról, mennyire aktív, lendületes ember volt, aki minden fontos tudományos bizottságban megfordult, így hagyatéka, szellemisége valóban meghatározta a magyar földrajztudományt.

Ám nemcsak mint tudós, hanem mint tanár és mint pedagógus is példaként állhat a következő nemzedékek előtt, hiszen számára mindig fontos volt az ember, az embereket érintő gondokkal való foglalkozás.

Székely András bár nem az ELTE-n diplomázott, később mégis az ELTE-n kezdett dolgozni, az egyetemi karrierút legfontosabb lépcsőfokait végigjárva lett a *Természetföldrajzi Tan-*

szék vezetője, ahol 1995-ig még nyugdíjasként is megtartotta előadásait.

Kutatási területe a felszínalaktan és a vulkánmorfológia volt. Tudományos pályája komoly hatással volt a hazai földrajztudományra, kortársai úgy emlékeznek róla, hogy munkáját és egyetemi hivatását rendkívüli elmélyültség, az apró részletekre is súlyt helyező figyelmesség jellemezte.

Két egykori kollégára emlékezünk, akiknek élete, munkája példaként állhat előttünk. Az elmélyült munka, a tudományért való buzgó tenni akarás, a diákokra való odafigyelés. Ezek elcsépelet mondatoknak tűnhetnek, de a mai felgyorsult világban, ahol a *mesterséges intelligencia* pillanatokon belül végez el több hónapnyi kutatómunkát, elemez hatalmas mennyiségű adatot, és a világban uralkodó egyre gyorsuló tudományos versenyben próbálunk egyre jobbak és jobbak lenni, talán még fontosabb, hogy néha megálljunk egy pillanatra, és példát vegyünk azokról a nagy elődökről, akik a mai tudományos életet megalapozták. Hogy ne felejtsük el azt az elhivatottságot, elmélyülést vagy akár a hallgatók felé történő értő odafordulást, ami a mai világban is ugyanolyan fontos része egy egyetemi kutató munkájának, mint régen volt. A módszerek talán újak, de az alapértékek ma is ugyanazok. És erre itt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem falai között különösen fontos emlékeznünk, hiszen nagy múltunk egyben lehetőség is arra, hogy ezeket az embereket, ezt a szellemiséget közel érezhessük magunkhoz, és az egykori kollégák hagyatéka valóban élőként élhessen tovább mind az oktatók, mind a hallgatók számára.

Persze ez egyben felelősség is, éppen ezért öröm és megtiszteltetés, amikor egy ünnepélyes emlékülésen vehetek részt, és köszönöm azoknak a kollégáknak, akiknek a munkája lehetővé teszi a mai közös emlékezést, értékőrzést.

Az, hogy ma itt vagyunk, mutatja a legjobban, hogy *Sárfalvi Béla* és *Székelly András* munkája egyetemünkön nem pusztán tudásátadás volt, hanem egy valódi, személyes kapcsolódás kollégákkal, hallgatókkal, a következő nemzedékekkel.

Érdekes egybeesés, és egyben különleges öröm, hogy nem olyan rég köszöntöttünk még egy kiemelkedő földtudóst, a szintén 100 éve született, ám még köztünk élő *Kubovics Imre* professzort, egykori dékánunkat.

100 év a tudomány, főleg a földtudomány számára csak egy pillanat, mégis ez a 100 évnyi pillanat rengeteg tudást, értéket, emléket adott nekünk, és bízom benne, hogy méltón tudjuk tovább őrizni ezeket még sokszor száz évig.

Készülődés az emlékülésre.

*Kacskovics Imre dékán, Magyar Enikő FFI-igazgató,
Kovács Zoltán, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke és
Horváth Erzsébet, a Magyar Földrajzi Társaság főtthkára
(2025. december 5.)*

*Sárfalvi Béla
tanár úr*

*Székely András
tanár úr*

Megemlékezés a két iskolateremtő földrajztudós, Sárfalvi Béla és Székely András születésének 100. évfordulóján

KOVÁCS ZOLTÁN

egyetemi tanár,

a Magyar

Földrajzi Társaság elnöke

Méltán mondhatjuk: az 1925-ös esztendő nagy jelentőségű a magyar geográfia II. világháború utáni fejlődése szempontjából, hiszen abban az évben látta meg a napvilágot két olyan iskolateremtő tudós, *Sárfalvi Béla* és *Székely András*, akik a század második felében rajta hagyták kézjegyüket tudományunk fejlődésén. Külön-külön és együtt is.

Mindketten a *budapesti tudományegyetem*hez, mai nevén az ELTE-hez kötődtek. *Sárfalvi Béla* itt végezte egyetemi tanulmányait, majd a diploma megszerzését (1950) követően itt lett tanársegéd, hogy azután egy rövidnek nem nevezhető, tizennégy éves (1953–1967) kutatói kitérő után visszatérjen *alma materébe*, és csaknem negyedszázadon át (1967–1990) vezesse az ELTE TTK *Regionális Földrajzi Tanszékét*. Vezetői kvalitásait és kollégái körében kivívott tekintélyét jelzi, hogy 1979–1992 között a *Földrajzi Tanszékcsoportnak* is vezetője volt. 1987-ben megszerezte a földrajztudomány doktora (MTA doktora) címet, 1988-ban egyetemi tanárrá nevezték ki. 1995-ös nyugdíjazása után is aktív maradt, egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig.

Bár *Székely András* nem az ELTE elődintézményében végezte tanulmányait, hanem a *Műegyetem Közgazdasági Karán*, viszont négy év pásztói tanárkodás után, 1952-ben itt kapott tanársegédi kinevezést. Végigjárta az egyetemi oktatói ranglétra

valamennyi fokát, 1972 és 1990 között az ELTE *Természetföldrajzi Tanszékének* a vezetője volt, s innen vonult nyugdíjba 1991-ben, de 1995-ig még tanított.

A sors úgy hozta, hogy – a tekintélyes korkülönbség ellenére – mindkettőjüket személyesen is jól ismertem. *Székely András* előadását első éves biológia–földrajz szakos hallgatóként a *Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetében*, a hagyományos áprilisi „földrajzos szakhét” keretében hallottam először 1980-ban, ami majd még négy egymást követő évben megismétlődött. Ő ugyanis rendszeresen meghívott előadója volt a debreceni földrajzos szakhétnek.

A patinás 14-es tanterem zsúfolásig megtelt padsoraiban lenyűgözve hallgattuk *Székely professzor úr* lendületes előadásait, távoli tájak természetföldrajzi csodáiról. Az egyoldalú kapcsolat harmadéves korunkban akaratlanul is tovább mélyült, hiszen az *Európa regionális természeti földrajza* c. tárgy előadója, *Pinczés Zoltán* professzor úr, nemes egyszerűséggel feladta az *Európa I.* (Gondolat Kiadó) kötetet, ő maga pedig egy féléven keresztül a *Kárpátok* természetföldrajzi rejtelseibe vezetett be bennünket, völgyről völgyre, gerincről gerincre haladva. A tananyagként szolgáló *Európa I.* kötet fejezeteinek jelentős részét *Székely András* írta, didaktikusan jól felépített, élvezetes stílusban, így aztán előadó ide vagy oda, nem volt nehéz dolgunk a vizsgán. A végzés után Budapestre, a „földrajzi kutatóba” kerülve, találkozásaink rendszeresek lettek, az ismertség kölcsönössé vált.

Ennek csúcspontja 1991 szeptemberében jött el, amikor az *Osztrák Földrajzi Társaság* korábbi elnöke, a geomorfológus *Hans Fischer* meghívására részese voltam annak az *Alpok* magasabb régióiba vezető „jutalomútnak”, amelyre négy magyar geográfus (köztük *Székely András*) kapott meghívást. Ez volt a viszonzás az osztrák geográfusok egy csoportjának abban az évben szervezett magyarországi tanulmányútjában való közreműködésért. Az öt nap során rengeteg kalandnak, túrázásnak voltunk a részesei, és esténként a hűtőben, fehér asztal mellett volt alkalmam megtapasztalni, *Székely professzor úr* improvizatív képességeit, életvidámságát.

Sárfalvi Bélát személyesen csak 1986-ban ismertem meg, amikor a *British Academy* ösztöndíjával egy angol kolléga

a *Cambridge-i Egyetem Földrajzi Intézetéből* az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetébe érkezett, és át kellett kísérjem hozzá egy konzultációra az ELTE-re.

Persze személye már korábban is jól ismert volt előttem, hiszen a már említett *Európa* két kötetes műnek ő volt az egyik szerkesztője Marosi Sándor társaságában, és végzős tanár szakos hallgatóként a gyakorló gimnáziumban a Tóth Auréllal közösen írt *Földrajz I.* tankönyvéből tanítottunk.

Ezt követően rendszeressé váltak találkozásaink különböző tudományos fórumokon, konferenciákon. 1987-ben jelen voltam nagydoktori (akkori nevén: a földrajztudomány doktora) disszertációjának nyilvános védésén az MTA Felolvasótermében, s máig fülemben csengenek Probáld Ferenc méltató szavai.

1995-ben a sors úgy hozta, hogy kollégákká váltunk az ELTE Földrajzi Tanszékcsoportjában, élénken élnek emlékezetemben bölcs gondolatai, tárgyilagos meglátásai egy-egy folyosói beszélgetés során.

Aki ismerte őket, talán osztja azon véleményemet, hogy a magyar geográfia történetében keresve se találunk két annyira eltérő karakterű pályatársat, mint Székely András és Sárfalvi Béla. Nem csupán földrajzon belüli érdeklődésük, szűkebb szakterületük tért el gyökeresen egymástól, hanem habitusuk is. Sárfalvi Béla mindig nyugodt, csendes, „szobatudós” alakjával szemben Székely András a nyughatatlan, mindig a figyelem középpontjában álló, örök utazó geográfust jelenítette meg. A közös születési évet leszámítva nehéz feladatnak tűnik közös vonásokat fellelni bennük, én ugyanakkor a jubileum kapcsán két közös pontot mégis szeretnék kiemelni.

Mindketten iskolateremtő személyiségek voltak, nem csupán tankönyvírói minőségben, de tanszékvezetőként, szűkebb környezetükben az ELTE Földrajzi Tanszékcsoportjában is. Tanítványok hadát nevelték ki, tanították meg a földrajz feltétel nélküli szeretetére. Kezdő pályatársakat segítettek tudományos fókuszhoz, egyengették útjukat a tudományos élet labirintusában. Sokan merítettek tőlük ötleteket, módszereket egy-egy tudományos kérdés vizsgálatához, és sokan tekinthetnek rájuk mesterükre.

A másik közös pont pályájukban a hazai földrajzos közösséget kifejtett szervezőmunka és áldozatvállalás. Mindketten

felelős tisztséget töltötték be a *Magyar Földrajzi Társaságban*. Sárfalvi Béla 1962-től a *Társaság* választmányi tagja, 1968–1973 között főtitkára volt; Székely András 1959-től lett a választmányi tagja, egyben a *Természetföldrajzi Szakosztály* titkára, majd 1973-tól egészen haláláig az elnöke.

Sokat tettek a társasági élet szervezéséért, a geográfus közösség összetartásáért. Talán ezért sem tekinthető véletlennek, hogy 1985-ben, amikor 60. életévüket betöltötték, együtt vehették át *Társaságunk* legrangosabb kitüntetését, a *Lóczy-érmet*.

Az *Eötvös Loránd Tudományegyetem* TTK FFI Földrajz-tudományi Központ és a *Magyar Földrajzi Társaság* 2025. december 5-én, pénteken délután, emlékülésen idézte fel a 100 éve született kiváló professzorok, Sárfalvi Béla és Székely András emlékét. A megjelent érdeklődők jelezték, hogy a két iskolateremtő tudós-tanár emléke távozásuk után több mint negyedszázaddal is élénken él, és tiszteletet parancsol az utókor geográfusai körében.

*A Sárfalvi–Székely-emlékkonferencia résztvevői
(2025. december 5.)*

I. rész

SÁRFALVI BÉLA

Sárfalvi Béla — vázlatos pályakép és jellemrajz

PROBÁLD FERENC

professor emeritus

ELTE

Sárfalvi Béla történelem–földrajz szakos diplomájának megszerzése után pályafutását 1950-ben egyetemünk *Földrajzi Intézetében* kezdte, amelynek szellemi színvonalát akkoriban (még) a két hírneves professzor – *Bulla Béla* és *Mendöl Tibor* – fémjelezte.

Sárfalvi Béla életében az egyetemi három év a *felkészülés* időszaka volt: visszaemlékezése szerint jóformán minden idejét olvasással, könyvtárakban töltötte. A nemzetközi szakirodalom tanulmányozásához jó alapot kínált a győri bencés gimnáziumból hozott magas szintű német és francia tudása, valamint az amerikai hadifogságban megalapozott angol nyelvismerete.

Tudományos pályájának gyorsan felívelő *kibontakozása* az MTA *Földrajztudományi Kutatócsoportjában* töltött, rendkívül termékeny másfél évtizedre esik (1953–1967). Itt vált nyilvánvalóvá, hogy megvan benne mind a tehetség és a kitartás az elmélyült kutatásokhoz, mind pedig a találékonyság az időszerű feladatok felismeréséhez és az alkalmas módszerek megválasztásához. Megmutatkozott képessége a lényegre törő szintézisek megalkotására is. E téren első nagy sikere a *Pécsi Mártonnal* közösen írt *Magyarország földrajza* című könyv volt (Akadémiai Kiadó, 1960). Ez hazánk természeti és gazdasági viszonyainak a hagyományos leíró földrajzi szerkezetbe foglalt első igényes összegzése a második világháború után. A hézagpótló művet négy nyelvre is lefordították, s így nemzetközi szintű forrásművé vált.

Sárfalvi Béla legkorábbi kutatásai a Duna–Tisza közén még agrárföldrajzi jellegűek voltak, ám figyelme hamarosan egy általánosabb, az adott korban rendkívül fontos társadalmi jelenség, a falvakból a városokba irányuló tömeges elvándorlás és a társadalmi-foglalkozási átrétegződés felé fordult. Ennek a nagy sodrású migrációs folyamatnak az okait, területileg különböző típusait, hatásait és várható következményeit tanulmányozta éveken át a népességföldrajz szemléletével és módszereivel, egyszersmind összehasonlítva mindezt az Európa más országaiban korábban végbement hasonló változásokkal. Az összegyűjtött hatalmas kutatási anyagból írta meg kandidátusi értekezését (1964). Ennek témájához – számos magyar és idegen nyelvű tanulmányt közölve – később is időről időre visszatért.

Az akadémiai intézet kutatási programja sokáig kizárólag hazánkra irányult; ezt *Sárfalvi Béla* igyekezett a külföldi országok s a nagyvilág irányába kiterjeszteni. *Marosi Sándorral* együtt ő szerkesztette azt a nagyszabású művet, amely 16 szerző közreműködésével, korábban soha nem látott mélységben mutatta be kontinensünk földrajzát (*Európa I–II.*, Gondolat, 1968). A szakmailag igényes, mégis közérthetően megírt mű két további kiadást is megért, és sok tízezer olvasóhoz jutott el. A könyv anyagának összegyűjtése és feldolgozása, valamint szerkesztése során szerzett tapasztalatait *Sárfalvi Béla* később kitűnően tudta hasznosítani az egyetemi tankönyvek készítésekor.

1967-ben kezdődött *Sárfalvi Béla* pályájának harmadik, *tanári* korszaka. Minden bizonnyal pedagógusi alkata és a tanítás iránti belső elkötelezettsége készítette arra, hogy az egyetemünkön felkínált tanszékvezetői állást elfogadja, noha itt a tudomány művelésének pénzügyi, tárgyi és személyi feltételei sokkal szűkösebbek voltak, mint az akadémiai intézetben. Kinevezésével elhárult a veszély, hogy a *Koch Ferenc* professzor nyugállományba vonulása (1966) óta mindössze három oktatóval¹ rendelkező *Regionális Földrajzi Tanszék* megszűnjön. *Sárfalvi Béla* tevékenységének súlypontja az adott körülmények között a kutatás mellett inkább az oktatás, a tanártovábbképzés és az ismeretterjesztés irányába tolódott el (erről részletesebben ír kötetünkben *Szabó Pál*). Egyes regionális földrajzi előadásokon kívül ő tartotta a tanszéken az újonnan bevezetett

politikai földrajzi kurzust, társadalomföldrajzi szakszemináriumának keretében pedig a tudományos kutatás műhelytitkaiba vezette be a hallgatókat, akik közül évről évre igen sokan nála írták szakdolgozatukat. Kandidátusi, ill. egyetemi doktori téma-vezetőként ő indította el pályáján a tanszék történetében utóbb fontos szerephez jutó *Nemes Nagy Józsefet*, *Berneke Ágnes* és *Izsák Évát*.

Kevésbé ismert viszont, hogy 1980-ban kis híján búcsút mondott egyetemünknek; a *Külügyminisztérium* ugyanis őt szándékozott jelölni az ENSZ egyik szakosított szervezetének délkelet-ázsiai képviselőjére, s erre a feladatra diplomáciai tanfolyamon készítette fel. Kiküldetését végül is – a honi geográfia szerencséjére – az afganisztáni szovjet invázió nyomán fagyossá vált nemzetközi légkör hiúsította meg.

Sárfalvi Béla temérdek tudományos közéleti feladatot vállalt, és nem tért ki a sok időt, energiát felemésztő megbízatások elől sem. Nehéz lenne számba venni, mennyi különféle fórumon képviselte szakterületünket, és vetette latba emberismeretét, logikus érveit s kompromisszumkészségét a geográfia és általában a közoktatás, közművelődés javára. Egyetlen példát hadd idézzek ide: az 1980-as években ő volt az elnöke, én meg a titkára a tankönyvkiadási kérdésekben döntésre jogosult minisztériumi földrajzi szakbizottságnak. Itt álltam elő 1981-ben azzal a javaslattal, hogy a regionális földrajzi egyetemi jegyzetek és a szellemileg mindinkább kiüresedő főiskolai tankönyvek helyét egységes felsőoktatási tankönyvek vegyék át. Hogy a többiek által ellenzett indítványt végül sikerült elfogadtatni, az *Sárfalvi Béla* diplomáciai érzékének volt köszönhető; ezzel indult három évtizedes útjára új, korszerű szemléletet képviselő, emblematisz tankönyvsorozatunk (erről lásd még kötetünkben *Szabó Pál* írását).

Sárfalvi Béla sohasem vágyott semmiféle titulusra. Doktori címét egyáltalán nem használta, és még azt is nehezen viselte, ha olykor professzor úrnak szólították. Sokféle elfoglaltsága ellenére mindig talált időt arra, hogy a hallgatók, bel- és külföldi aspiránsok szakmai felkészítésén túl ügyes-bajos dolgaikkal, egyéni gondjaikkal is törődjön (szépen ír erről kötetünkben *Vadas Gyula* és *Izsák Éva*). Igyekezett segíteni mindenkinek, akit erre érdemesnek tartott.² Gyakran emelte föl szavát jó

ügyek érdekében, de nem volt példa arra, hogy a hangját is föl-
emelte volna. Jómagam három évtizeden át voltam közeli
munkatársa, de sohasem láttam őt ingerültnek, bosszúsnak
vagy haragosnak. A személyiségéből sugárzó türelemnek és
bölcs derűnek köszönhetően hallgatói s kollégái körében tisz-
telet és mi több: *szeretet* övezte. Vezetése alatt a tanszék – és
az ott művelt regionális földrajz – nyitottá vált a nemzetközi
színtérről érkező hatásokra, valamint a többi társadalom-
tudomány elméleti s módszertani eredményeinek befogadására.
Ez a nyitottság, a minden újra való fogékonyság volt talán
a legfontosabb, amit tanítványaira örökölni hagyott.

*Vékás Lajos rektor átadja
a Pro Universitate kitüntetést Sárfalvi Bélának (1992)*

Sárfalvi Béla a magyar geográfia azon kiemelkedő kép-
viselői közé tartozott, akiknek az 1960-as évek közepétől lehe-
tőségük nyílt arra, hogy negyedszázados elszigeteltség után
ismét bekapcsolják a hazai földrajzot a nemzetközi tudományos

életbe. Külföldön is elismert, magas színvonalú kutatásainak középpontjában a *népességföldrajz* állt, amely itt éppen az ő munkássága révén fejlődött karakteres, *önálló tudomány-ággá*. Nyílt szellemiségű egyetemi előadásai irányt mutattak az elméleti megközelítésektől és magyarázatoktól elzárkózó, zömében leíró jellegű *regionális földrajz* megújítása felé. Ennek folyamatát jól tükrözik a tanszéken készült felsőoktatási tankönyvek, ahol a különböző léptékű fejlettségi különbségek bemutatásában és értelmezésében a többi társadalomtudomány által kidolgozott kutatási módszerek, elméletek és modellek is egyre nagyobb szerepet kaptak. A matematikai statisztikai alapismeretek alkalmazásáról, majd az 1980-as évek vége felé már a személyi számítógépek használatáról szóló gyakorlatok épp úgy *Sárfalvi Béla* kezdeményezésére kerültek a tanszék oktatási programjába, mint az általa tartott *politikai földrajzi* előadások; mindez jelentős mértékben hozzájárult az egész hazai földrajzi képzés szemléleti és tartalmi korszerűsítéséhez.

JEGYZETEK

- ¹ *Dudás Gyula* docens Bulgáriában szerzett gazdaságföldrajz–bolgár szakos diplomát, majd kandidátusi fokozatot; *Benedek Endréné* tanársegéd szovjet gazdaságföldrajz tanári diplomával rendelkezett; *Szegedi Nándor* tanársegéd pedig egyetemünk biológia–földrajz szakán végzett. – A dékán kikötötte, hogy az új tanszékvezető az oktatói állományon – az én intézeten belüli „átigazolásomon” kívül – nem változtathat. Bár e tanszéknek az élére akkoriban csakis párttag kerülhetett, a dékán szabta korlát mégis a helyi pártcsoport egy részének világnézeti és egzisztenciális aggályairól tanúskodott. *Sárfalvi Béla* ti. népességföldrajzi kutatásaival jóval túllépett az egyeduralkodó, termelés–központú, marxista-leninista gazdaságföldrajz keretein, és látszott, hogy a hagyományos, sablonos-leíró, önmagába zárkózó regionális földrajz szemléletének megújítása is szándékában áll.
- ² Segítőkészségében nem válogatott világnézeti vagy politikai szempontok szerint. Egy példa: amikor sikerült a tanszékre titkárnői státust szereznie (1970), azt *Márkus Lidiával* töltötte be, akinek lelkész apja az ÁVH börtönében elszenvedett kínzások következményeibe halt bele. *Sárfalvi Béla* azt is lehetővé tette *Lidia* számára, hogy levelező tagozaton diplomát szerezzen, amire származása miatt korábban még csak nem is gondolhatott.

Sárfalvi Béla geográfus, egyetemi tanár emlékezetére

SZABÓ PÁL
egyetemi docens,
ELTE

Bevezetés

Sárfalvi Béla 1925. december 1-jén született *Magyaróváron* (a mai Mosonmagyaróvár része), és 2000. február 29-én *Budapest*en hunyt el.

Kiváló geográfus volt, a népességföldrajz, a politikai földrajz és a világ regionális társadalomföldrajzának kutatója- és oktatójaként vált a magyar földrajztudomány nemzetközileg is elismert személyiségévé.

Jelen tanulmányban szakmai életpályájáról írok, benne a társadalomföldrajzot is érintő olyan gondolatokkal, amelyek mind a múltban felmerültek, mind a jelenben aktuálisak.

Az egyetemi életpályája

Sárfalvi Béla a győri *Bencés Gimnáziumban* 1944-ben érettségizett, majd a budapesti *Pázmány Péter Tudományegyetemen* kezdte meg felsőfokú tanulmányait, amelyet a II. világháború szakított félbe; levele társaival *Németországba* került. Amerikai hadifogsága során egy balesetben életveszélyes égési sérüléseket szenvedett; emiatt *Plankstetten* (É-Bajor-

Sárfalvi Béla

ország) hadifogoly-kórházában két hónapig gyógykezelték, és csak 1946 májusában térhetett haza.

Az ELTE történelem–földrajz szakos tanári diplomájának megszerzése után 1950-ben az egyetemi *Földrajzi Intézet* tanársegéde lett. Ezután 1953-tól 1967-ig az MTA *Földrajztudományi Kutatócsoportjában* (később: Kutatóintézetében) dolgozott mint segédmunkatárs, részlegvezető, tudományos főmunkatárs, majd az intézet osztályvezetőjeként ő szervezte meg a gazdaság-földrajzi osztályt.

Itt bontakozott ki tudományos munkássága, amelynek középpontjában a népességföldrajz, különösen a társadalmi-foglalkozási átrétegződés állt. Az ehhez kapcsolódó térbeli népességföldrajzi folyamatok tárgyköréből védte meg kandidátusi értekezését 1964-ben. Utána Ford-ösztöndíjasként egy évet töltött az *Amerikai Egyesült Államokban* (1965–66: Ann Arbor, Chicago, Berkeley) ahonnan számos ismerettel, megfigyeléssel, gondolattal és könyvekkel gyarapodva tért haza. Az már akkor egyértelmű volt, hogy a külföldi tapasztalatokra nagy szüksége van minden jó kutatónak és tanárnak. (Ma az ERASMUS program ehhez kiváló lehetőségeket nyújt, viszont az 1960-as években még csak keveseknek nyílt alkalmuk hosszabb nyugati tanulmányútra.) A következő évtizedekben *Sárfalvi Béla* rendkívül aktív, sokoldalú szereplője lett a hazai tudományos közéletnek, az akadémiai és minisztériumi szakbizottságoknak, a *Magyar Földrajzi Társaság* munkájának. (Részletesebb tudományos pályaképét lásd a **150 éves Magyarország első földrajztanszéke** c. kötet 111–113. oldalán; <https://mek.oszk.hu/24300/24365>).

Sárfalvi Béla 1967-ben már komoly szaktekintélyként tért vissza egyetemünkre, és vállalta a *Regionális Földrajzi Tanszék* vezetését.

Miután 1987-ben munkásságának összefoglaló tézisei alapján az MTA doktora lett, a következő évben egyetemi tanárrá nevezték ki. Csaknem negyedszázad után, 1990-ben vált meg a tanszék vezetésétől, de 1992-ig még a *Földrajzi Tanszék-csoport* több ízben újraválasztott vezetőjeként tevékenykedett; 1993-tól 2000-ig – professor emeritusként – az ELTE *Földtudományi Doktori Iskolájának* földrajzi alprogramját irányította.

Az egyetem vezetése sokéves egyetemi oktatási és közéleti tevékenységéért 1992-ben a *Pro Universitate* emlékérmet adományozta számára.

Jómagam az 1990-es évek közepén hallgatóként ismertem meg a *Tanár urat*, majd 1998–2000 között doktoranduszként lehettem a tanszéki kollégája.

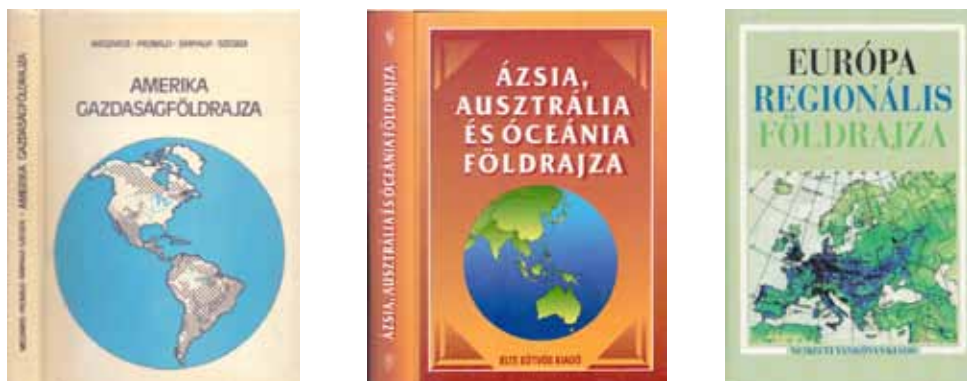
Az 1970-es és '80-as években a magyar földrajz képviselői közül néhányan felvállalták az addig jóformán tilalmasnak számító politikai földrajz oktatását, köztük *Sárfalvi Béla* is, aki felvette ezt a tárgyat az ELTE tanárképzési programjába, ahol nagy érdeklődéssel hallgathattuk még mi is. A politikai földrajz *Sárfalvi Béla* szavaival: „a politikai jelenségek, folyamatok földrajzilag interpretált, földrajzi módszerekkel megközelített tanulmányozása”. Ma már inkább a geopolitika a hangzatosabb, de ebben – véleményem szerint – a politikatudomány jut el a földrajzi térhez, míg előbbinél a (társadalom)földrajz a politikai jelenségekhez. Fontos azonban, hogy mindkettő művelése földrajz- és politikatudományi ismereteket igényel.

A földrajztanári képzés fontos alapja volt már akkor is, és maradt ma is, a világ regionális társadalomföldrajza, amelyből én már csak az *Európán* kívüli világot hallgathattam tőle, de írásai egyes európai országokról is rendelkezésre álltak, mivel társszerzőkkel egyetemi és főiskolai tankönyveket is készített. A kari, majd egységes egyetemi jegyzetekből fejlődött ki a világot lefedő regionális földrajzi tankönyvsorozat, amely az 1980-as években a *Tankönyvkiadó*, később pedig az ELTE *Eötvös Kiadó* gondozásában több kiadást is megélt.

Sárfalvi Béla szerzőként az *Amerika gazdaságföldrajza* (Bp. 1987), *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza* (Bp. 1988) és *Európa regionális földrajza* (Bp. 1994) c. könyvekben szerepelt az *USA*, *Japán* (az akkori világ gazdasági triád két *Európán* kívüli országa), illetve *Franciaország*, *Olaszország*, *Spanyolország* és *Görögország*, valamint *Ausztrália* és *Új-Zéland* társadalomföldrajzának megírásával; megannyi kitűnő regionális földrajzi szintézis!

Az ELTE földrajzi képzésében az azóta is négy félévet kitevő regionális társadalomföldrajz kurzusokon, bár sok év eltelt munkássága óta, egyes ábrái, gondolatai visszaköszönnek. A nem száraz, leíró, hanem az összefüggésekre rámutató mun-

kák a szakterület erősségei, és érdemben megkülönböztethetők az interneten tömegével megjelenő puszta országleírásoktól.

1. ábra. Egyetemi regionális földrajzi tankönyvek

Komoly kihívás volt abban az időben az információk begyűjtése, „gereblyézni” kellett az információkat statisztikai hivatalokból, folyóiratcikkekből, kiváltképp az *Európán* kívüli világ esetében. Ma már viszont információ- és anyagbőség van ezen a téren, ami ugyan könnyebbé teheti a munka ezen részét, viszont komoly tudást és felelősséget igényel az érdemi információk „kimazsolázása”.

Ami viszont nem változott, akkor és most is szükséges az adott földrajzi tér környezeti, társadalmi, gazdasági jelenségeinek rendjét, ezek változását feltárni, magyarázni, s nem csak leírni. *Sárfalvi Béla* munkáiban ezt az „oknyomozást” is felleljük, s ezt az örökséget próbálta az ifjú nemzedék továbbvinni a 2000-es évek tankönyveiben. Emellett a regionális földrajz új szerepet is kapott az 1990-es, 2000-es években Magyarországon, mivel a terület- és település-fejlesztési stratégiákalapját jelentő helyzetfeltárás (jogszabályilag meghatározva, pl. 218/2009. Korm. rendelet) sem jelent mást, mint alaposan megismerni és tételesen bemutatni az adott földrajzi térséget, illetve, ami már elmozdulás a leíró földrajztól, kiemelni a területi beavatkozást igénylő problémákat (erről lásd Szabó 2022).

A regionális földrajz esetében ezen túl létszükséglet a terepi vizsgálódás vagy egyáltalán csak a terepi megfigyelés. Fontosak a „fentről rajzolt” térképek, de fontos az egyedi földrajzi helyek ismerete is.

Bár az ő aktív munkássága idején nehéz volt a külföldre jutás, de legalább az akkori szocialista országokba tanulmányutakat tehettek a diákok, és az évről évre megszervezett külföldi terepgyakorlatok közelebb hozták, életszerűvé tették számukra a tankönyvek információit.

Az 1970-es évektől *Sárfalvi Béla* a hazai népesség képzettségi színvonalának regionális különbségeit, az iskolahálózat területi egyenlőtlenségeit és a földrajz-tanítás korszerűsítésének módjait is vizsgálta; ennek keretében számos tudományos és ismeretterjesztő tanulmányt is közreadott.

Középiskolai tankönyvet is írt, amelyből nemzedékek tanultak általános társadalomföldrajzot. Az 1978. évi középiskolai tantervhez rendelt gimnáziumi I. osztályos földrajz-tankönyv társszerzője volt, s ez a könyv az 1990-es évek elejéig országszerte kötelező használatban maradt. Jómagam is még

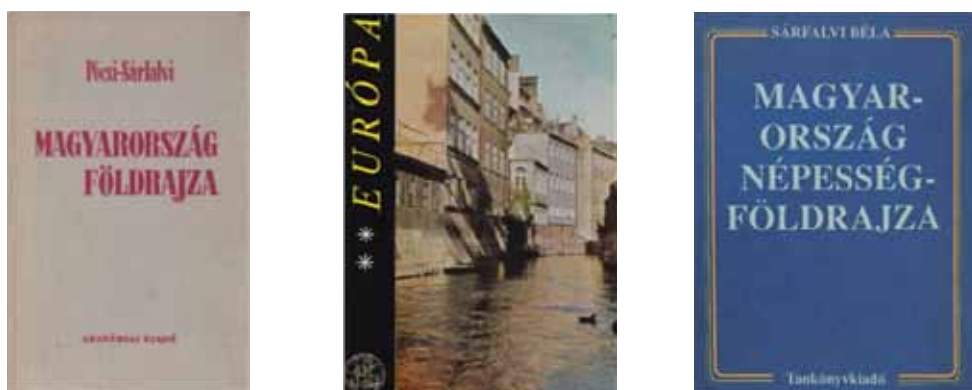
*Terepgyakorlat a Szovjetunióban a Krímtől a Kola-félszigetig.
A hátsó sor jobb oldalán áll Sárfalvi Béla. (Murmanszk, 1969)*

ebből tanultam, nem is sejtve, hogy évek múlva kollégája leszek a szerzőnek, egyes munkáit újraírhatom, frissíthetem, s egyszer majd írhatok a munkásságáról is.

Munkáiban fel-felmerült kérdésként, vajon a társadalmi, gazdasági jelenségek területisége pusztán véletlenszerű elrendeződés, vagy kereshetők területi szabályszerűségek? Hisszük, hogy fel lehet tárni a földrajzi tér szerepét, hatását a jelenségek alakulásában, sőt akár kölcsönhatásban állhatnak – a regionális tudományban például ún. belső és külső térnek nevezett – két szféra és elemeik. Európa gazdasági centrumtárságának több évszázados változása kapcsán például így ír erről Sárfalvi Béla (1995): „A fejlődés ... kiemelkedő lépcsőfokainak térbeli elhelyezkedése ... határozott kontinuitást mutat. Az egymást követő fejlődési állomások, ill. társadalmi szerkezetek haladási útvonala is meglehetősen konzekvensen alakult. ...de vajon a gazdasági-társadalmi alakulatok fejlődésének történelmi folyamatai véletlenszerűen illeszkedtek-e térbeli dimenzióikba, s az új, magasabb rendű termelési viszonyok születésekor vajon csupán esetlegesen helyeződött-e át a fejlődés térbeli súlypontja az adott irányba? ... A társadalmi struktúrák fejlődésmenetének a földrajzi kontinuitás mellett, helyesebben azt erősítve, szembeszökő vonása, hogy minden egyes termelési mód csúcsteljesítményt föl-mutató »magterületéhez« viszonyítva mindenkor »peremterületen« ringott a következő fejlődési fok bölcsője, s ehhez az új magterülethez viszonyítva a megelőző lépcsőfoknak korábban súlyponti szerepkört betöltött centruma viszont most fokozatosan visszafejlődő, legalábbis átmenetileg stagnáló peremterületté vált. Ha ily módon a társadalmi szerkezetek térbeli fejlődését kísérő sajátos mozgásmechanizmusok értelmezéséhez igénybe vesszük a mindenkori természeti környezetnek az adott társadalom számára érzékelhetővé vált elemeit, ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy megkérdőjelezzük a fejlődés társadalmi viszonyokon belüli rugóinak meghatározó szerepét, viszont a külső föltételek megragadásával lényegesen kiegészíthetjük ezeknek az összetett folyamatoknak a megismerését.” Fontos gondolatok ezek szánunkra, területi kutatók számára.

Mindezek miatt is írhatjuk, hogy William Warntz gondolatai (1967, 7.) Sárfalvi Béla munkásságát is jól jellemzik, mert ő is

a tér megértésére törekedett: „A tér zsarnoki hatalomként működik, amelynek uralmát a távolságok kényszerítik ki. Ellenünk dolgozik, és gyakran megghiúsítja terveinket, ha elképzeléseink figyelmen kívül hagyják a hatását. Az ellene indított forradalom azonban már jó ideje elkezdődött. A leghűtlenebb alattvalói közé tartoznak a geográfusok és a regionális tudományok művelői. Támadásuk a tér ellen megfontolt, kiszámított és lan-
kadatlan. Arra törekszenek, hogy teljesen megértsék, és így saját céljaik szolgálatába állíthassák a hatásait; hajlandók hosszú órákat szentelni tanulmányozásának, és rendszeres konferenciákon megvitatni eredményeiket. Tudják, hogy a tér uralma nem szeszélyes vagy önkényes. Rendszeressége és rendezettsége már fel-felsejlett. Ha teljesen megértjük, az az emberiség javára fog válni.”

3. ábra. Könyvek címlapjai
Sárfalvi Béla tudományos munkásságából

Zárszó

Sajnos én csak rövid ideig ismerhettem a *Tanár urat*, így zárásként mindenképp illőnek gondolom, hogy megidézzem kortársai sorait.

Enyedi György így köszöntötte 60. születésnapján (1986, 383.): „Sárfalvi kitűnő kutató. ... Minden elismerést megérdemmel Sárfalvi Béla földrajzoktatás iránt érzett felelőssége. ... szerényen és szívósan dolgozott, cselekedett, s eredményeket ért el.”

Nemerkényi Antal így írt róla (1999, 226–227.): „...előadásaira megteltek a Lóczy-terem viharvert padsorai. ... Amit mondott, halkán mondta, de arra oda kellett, arra érdemes volt odafigyelni. ...a szakmai és egyetemi vitákon sem tartozott a ... debattőrök közé, de amit mondott arra oda kellett, arra érdemes volt odafigyelni. ... Sársfalvi Béla a szó legnemesebb értelmében professzor volt...”

Probáld Ferenc ezt írta róla (2000): „Humanizmus: ez a fogalom oktató és tudományos kutató tevékenységének vezérmotívuma volt. Témaválasztásában ... mindig kitapintható volt fogékonysága az emberek életét érintő problémák iránt. ... Széles látókörét, emberismeretét, logikus érveit és kompromisszumkészségét a legkülönbözőbb fórumokon igyekezett a geográfia és általában a közoktatás, közművelődés javára kamatoztatni.”

IRODALOMJEGYZÉK

- Enyedi György (1986): Sársfalvi Béla 60 éves. *Földrajzi Közlemények*, 34:3–4, 383.
- Nemerkényi Antal (1999): Sársfalvi Béla (1925–2000). *Földrajzi Közlemények*, 123:3–4, 226–227.
- Probáld Ferenc et al. (2000): Tíz portré a Budapesti Egyetem földrajzoktatásának múltjából. In Nemes Nagy József (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón. Az ELTE Földrajz Tanszékcsoport millenniumi rendezvény-sorozata*. Bp. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék.
- Probáld Ferenc (2021): Sársfalvi Béla. In Gábris Gyula (szerk.): *150 éves Magyarország első földrajzi tanszéke*. ELTE TTK Földrajztudományi Központ, Bp. 111–113.
- Sársfalvi Béla (1995): Földrajzi szempontok a társadalomfejlődés vizsgálatához. In *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 2. köt. *Földrajz, regionális tudomány*. 3–15.
- Szabó Pál (2022): A helyzetfeltárás jellemzői magyarországi területfejlesztési dokumentumokon keresztül. *Comitatus* különszám, 91–96.
- William Warntz (1967): Global Science and the Tyranny of Space. *Papers in Regional Science*, 19:1, pp. 7–19.
- A Magyar Földrajzi Társaság 109. tisztújító közgyűlésén kitüntetettek. *Földrajzi Közlemények*, 34:1–2, 174–175.

Sárfalvi Béla, az erénysorsú ember

*Az ösztönzet és az erényzet
kiegészítik egymást.
Közzük mégis
az erényzet fontosabb.*

VADAS GYULA

középiskolai földrajztanár

Előhang

– Gyula, kérem! Hozna nekem egy kávét? – kérdezte *Sárfalvi tanár úr*.

Négy óra is elmúlt.

– Természetesen, Tanár úr! – feleltem.

Legott átmentem a tanszéki titkársági szobába, és elkészítettem a friss, finom, közepesen erős feketét. Magamnak is. Tettem a *Tanár úr* kistányérjára egy darab mokka cukrot, és a kávét bevittem neki a tanszékvezetői szobájába.

Ilyenkor már senki sem volt a tanszéken, csak mi ketten: *Sárfalvi tanár úr*, a tanszékvezető, és jómagam, a tanszéki könyvtárnok. És megkezdődött a szokásos kávézási szertartás.

Rengeteget beszélgettünk; állandóan. Ittam bölcs szavait. Tanítgatott engem. Tudom, ő is élvezte a helyzetet.

És hogy miről beszélgettünk? Tkp. mindenről: hazánk helyzetéről, a világ folyásáról, az észak-koreai autarkiáról, a vietnámi háború borzalmairól, a Magyar Királyság megcsónkításáról, Alexander von Humboldtról, a hegeli dialektikáról, a darwini evolúcióról... leginkább azonban földrajzi kérdésekről: a természeti környezet és a gazdaság egymásra hatásáról, a földrajz elméleti kérdéseiről, a kutatásaink állásáról; új könyvek beszerzéséről, a könyvtári revízió helyzetéről, a tanszék rám is tartozó ügyeiről...

Ha fáradtunk, elővette a lemezjátszót, s felüdülésül népzene hallgattunk; vagy az erősen elhanyagolt *Ludovika* monu-

mentális, valamikor még ragyogó épületének déli melléklépcsője előtt, az első emeleti folyosón álló pingpongasztalon csépeztük a kaucsuklabdát. Legtöbbször ő nyerte a mérkőzést! Űgyesen mozgott. (*Marik Miklós*, a neves csillagász is játszótársunk volt ott nemegyszer.)

E jelenetek igen gyakran ismétlődtek, mindegy, melyik évszakban jártunk. Volt, hogy hat óra is elműlott, amikor hazaindultunk metróval.

Kedveltük a kisvendéglőket: ebédeltünk, vacsoráztunk itt-ott; egyszerű ételeket ettünk, egy-egy pohár sörrel. És persze beszélgettünk. Hangszalagon őrzöm *Sárfalvi tanár úr* hangját, a *Makk Hetesből*.

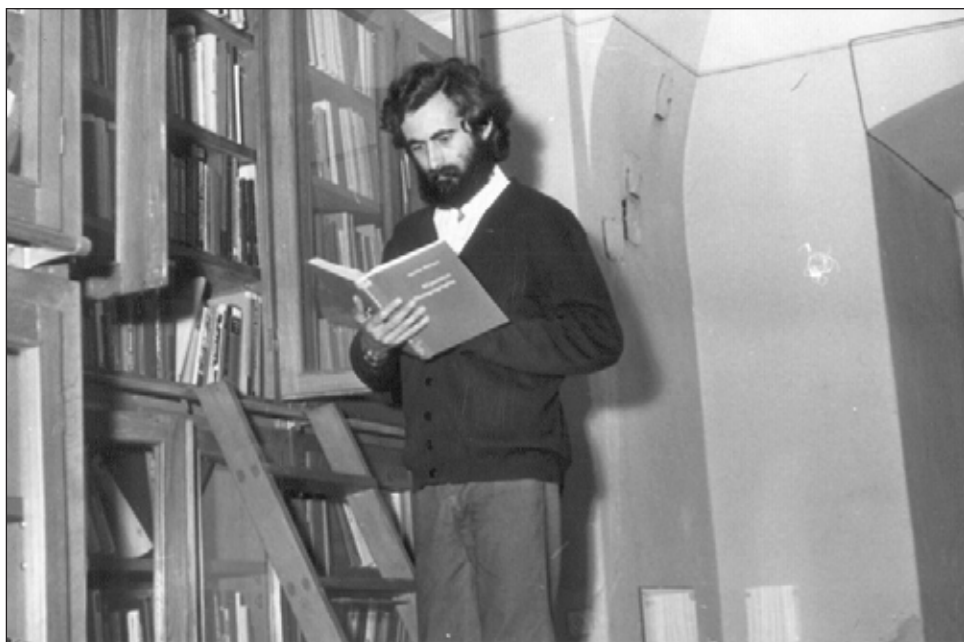
A Makk Hetes volt az egyik kedvenc kisvendéglőnk

Könyvtárnoki feladataim közben mindig volt szabadidőm, amelyet igyekeztem hasznosan tölteni: fordítottam *Sárfalvi tanár úrnak* német nyelvű könyvrészleteket, tanulmányokat; belevont a hazai vonzáskörzeti és demográfiai kutatásaiba is; ezeket ún. KK-munkában (azaz *költségvetésen kívűli* feladat gyanánt) végeztük. Élveztem ezeket!

Kaptam tőle könyveket; főleg regényeket, néha művészeti irodalmat is. Amikor hátizsákos barangolásra mentem, és nem volt elég pénzem, tőle kértem kölcsön.

A könyvtárban kezdtem a földrajzelméleti kutatásaimat is: óhatatlanul kezembe került a magasztos magyar grófnak, a hírneves geográfusnak, *Teleki Pál* akadémikusnak *A földrajzi gondolat története* tárgyazású, érdekfeszítő esszéje; lövészárokban kezdte írni valahol az olasz fronton; 1917-ben jelent meg. Miután megszereztem a földrajzos diplomámat, a *Teleki Pál* által számomra kijelölt ösvényen jutottam el a *Földrajzelmélet. A földrajztudomány axiómarendszere* vaskos kötetem megírásához – *Hevesi Attila* és *Ringer Árpád* jeles geográfusok biztatásával. Pécssett adtam ki e könyvemet 2017-ben; és *Cholnoky Jenő*, *Teleki Pál* és *Sárfalvi Béla* kiváló geográfus professzoroknak ajánlottam – tiszteletem jeléül. *E művemmel létrehoztam a magyar földrajzelméletet – mintegy válaszul gr. Teleki Pálnak.*

1981 nyarán költöztem vissza Pécsre. Ám amikor valamiért Budapestre jöttem (elég gyakran), telefonáltam *Sárfalvi tanár úrnak*, jelezvén neki: ekkor és ekkor érkezem, eddig és eddig maradok. Ilyenkor mindig a *Darida Károly* örök barátom

A szerző, a Földrajzi Tanszékek könyvtárnoka (1974)

családjánál szálltam meg. S alighogy betértem hozzájuk, föltárcsáztam *Sárfalvi tanár urat*, és megbeszéltük a találkozónkat. *Örvendtünk egymásnak!* A Pécsre való visszautazásom napján elkísért a Déli pályaudvarhoz, ahol megittunk még egy kávét, beszélgettünk erről-arról, majd elbúcsúztunk egymástól. Hosszú éveken át így ment ez! Aztán egyszer csak elért a rossz hír: feleségétől tudtam meg, hogy *Béla* 2000. február 29-én...

Atyai barátom volt.

A nemes jellemű férfiú

Sárfalvi tanár úr magas, kedves, udvarias, nyugodt természetű, megfontolt, komoly, jószívű, szerény, halk szavú, türelmes, jó humorú férfi volt. És bölcs. Akin tudott, segített. Minden hajdani kollégám és földrajzos hallgató dicsérte őt.

Szerette az embereket, igen megértő volt velük. És szerette a társaságot; szeretett beszélgetni, mesélni, tanítani. A tan széken kerekedett szakmai vitákban kiválóan érvelt; mély és szerteágazó ismeretei ebben is segítették őt. Az angol, a német és a francia nyelvet használta. Járt az USA-ban, Nyugat-Németországban; hosszú hónapokon át volt vendégkutató ezen országokban.

Az előadásain is halkan beszélt (nem volt érces hangja), ennél fogva erőst kellett figyelniük, hogy értsük, amit mond. Ámbátor az előadásainak a tartalma érdekfeszítő volt! Mindig is törekedett arra, hogy a saját kutatásainak az eredményeivel is megfűszerezze a mondandóját.

A vizsgák kellemes légkörben folytak nála; egyfajta beszélgetés volt a hallgatókkal. Ha valaki megakadt, utat vettett, annak úgy terelte az elméjét, hogy visszataláljon a földrajzi ösvényre.

Szerfözlött kiváló jellemű ember és jó tanár volt.

Ösztönzet és erényzet¹

Az élővilág evolúciójának a folyamatában a fajok fennmaradását az ösztöneik vezérlik. Az emberi fajnál – merthogy meglehetősen erős közösségi ösztönű – az *erényzet* is kialakult; vagyis az erényzet az ösztönzet folyománya.

Az ösztönzet és az erényzet kiegészítik egymást, ám közülük az erényzet fontosabb – hiszen az emberiség közösségi-társadalmi környezetben él; ebben többnyire nem a nyers erő, de a közösségi szokások-szabályok irányítanak.

Az emberi faj ösztönzetének csoportjai

1. közösségi ösztönccsoport
2. szerzési-birtoklási ösztönccsoport
3. nyugvási-pihenési ösztönccsoport
4. háritási-védekezési ösztönccsoport
5. küzdelmi-menekülési ösztönccsoport

Az ösztönzet vezérlője a *létfenntartás*; károsodásai, ártalmai az *ösztönsérelmek*. Minden személy cipel magában ösztönsérelmeket; ezek főképpen a gyermekkorban keletkeznek környezeti hatásokra. Az ösztönsérelmeket a rejme² működteti, és a személynek még felnőttkorában is félreviszik a gondolkodását, a viselkedését, a cselekedeteit és az érzelmeit; mert bizonyos okok miatt nem lettek átértelmezve, átdolgozva. Ennek következtében aztán a személynek számos ütközése van a közösségi, a társas környezetével.

Az *ösztönsorsú ember* olyan személy, akit főleg az ösztönei vezérelnek; kevésbé az erényzet. Ha például valakit túlzottan is a szerzési-birtoklási ösztöne hajt, ama személy *ösztönsorsú ember*.

¹ A *-zat*, *-zet* több egybetartozó elem csoportosítására szolgáló főnévképző. Az *ösztönzet* az ösztönöket fogja egybe; az *erényzet* az erényeket tartja össze. Ilyenek még: csillagzat, erezet, oromzat, domborzat, képzet, hálózatzat, irányzat, kőzet, karzat, jelzet, aljzat, fedélzet, példázat, szózat...

² A *rejme* – az *elme* mellett – a hálózatban üzemelő agynak a jelensége és egyben működési módja: *elrejt*i a személy kellemes és kellemetlen élményeit; irányítja a személy gondolkodását, viselkedését, cselekedeteit és érzelmeit. (E fogalom a szerző alkotása.)

Az erényzet csoportjai

1. udvariasság – illedelmesség
2. tisztesség – becsületesség
3. fegyelmezettség – mértékletesség
4. szorgalmasság – dolgosság
5. gondosság – lelkiismeretesség
6. érzelmesség – érzékenység
7. hűségesség – állhatatosság
8. igazságosság – méltányosság
9. képzettség – műveltség
10. bátorság – elszántság
11. férfiaság – nőiesség
12. céltudatosság – bölcsesség
13. egység – illeszkedés

Az erényzet irányítója: a *jóság*; károsítása az *illem-* és *erényszegés*.

Az *erénysorsú ember* olyan személy, akit gondolataiban, viselkedésében, cselekedeteiben és érzelmeiben a jóság irányít; tetteiben jó szándékú, jóindulatú, jóhiszemű, jóakarátú személy. Az erényes viselkedést is a gyermekkorában kezdi megtanulni az ember.

Sárfalvi tanár úr, az erénysorsú ember

A Sárfalvi tanár úr egyszerű, tétéles erényzeti vizsgálata előtt *öt sejtésem*et ismertetem:

Sárfalvi tanár úr...

1. ép családban nevelkedett;
2. gyermekkori családja ép szomszédsági közösségbe tartozott;
3. gyermekkori családjának ép érdek- és értékrendje volt;
4. gyermekkori családjában ép határok uralkodtak;
5. gyermekkori családjában ép erényzeti környezet és körülmények voltak.

Amennyiben e sejtéseim igazak, alátámasztják az erényzet egyes erényei mentén megfogalmazott, a tapasztalataim szerinti állításaimat.

1. Udvarias, illedelmes férfi volt? *Igen!*
2. Tisztességes, becsületes volt? *Igen!*
3. Fegyelmezett, mértékletes volt? *Igen!*
4. Szorgalmas, dolgozó volt? *Igen!*
5. Gondos, lelkiismeretes volt? *Igen!*
6. Érzelmes, érzékeny volt? *Igen!*
7. Hűséges, állhatatos volt? *Igen!*
8. Igazságos, méltányos volt? *Igen!*
9. Képzett, művelt volt? *Igen!*
10. Bátor, elszánt volt? *Igen!*
11. Férfias volt? *Igen!*
12. Céltudatos, bölcs volt? *Igen!*
13. Egységre törekvő, illeszkedő férfi volt? *Igen!*

A tapasztalataim szerint Sárfalvi tanár úr bírta mindezen erényzeti tulajdonságokat. Kijelentem: *erényes férfi volt, akit bízvást nevezhetek erénysorsú embernek.*

Folyománnyok:

1. Sárfalvi tanár úr példaképe lehetett és lehet azon hallgatóknak, akiket tanított;
2. példaképe lehetett és lehet azon kollégáknak, akikkel együtt dolgozott.

Jómagam tanítványa és kollégája voltam e nemes férfiúnak, e magasztos tanár egyéniségnek. Igaz hitemre mondom:

SÁRFALVI TANÁR ÚR MAGASZTOS ERÉNYZETŰ FÉRFIÚ,

IGAZI ERÉNYSORSÚ EMBER VOLT.

MINDEN MAGYARNAK PÉLDAKÉPE LEHET.

Zárótételzet

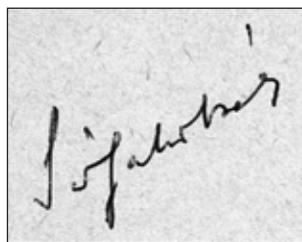
- I. Sárfalvi tanár úr az ismeretségünk kezdetétől fogva atyai jóindulattal viseltetett irántam.
- II. Ha nem áll mellettem, tán elkallódtam volna a számomra ismeretlen Budapesten.
- III. Végtelen hálával tartozom neki.

Utóhang

Az ELTE-n örök barátaimmá vált *Darida Károly*, *Ringer Árpád* és *Szilágyi György* szintén nagy tisztelettel viseltettek Sárfalvi tanár úr iránt.

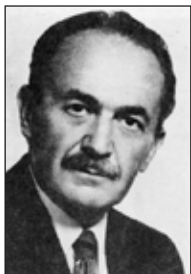

*Sárfalvi Béla
férfikora delén,
és az aláírása*

Fényképes emlékek

Professzori nemzedékek

Székely András

Gábris Gyula

Probáld Ferenc

Sárfalvi Béla

A két professzor utód – *Gábris Gyula* és *Probáld Ferenc* – akárcsak elődeik, erényekben bővelkedő tanáreberek.

„Ember lenni mindég, minden körülményben”¹

Izsák Éva

egyetemi docens, ELTE

1987-ben tizenheten kezdtük meg biológia–földrajz szakon egyetemi tanulmányainkat. Tanáraink, így *Sárfalvi Tanár úr* is, üres, földrajzos ismeretek nélküli gömbökként kezeltek bennünket, amiket meg kellett tölteni tudással. Sokféle tudással és műveltséggel halmoztak el. Kérdezhettünk, kérdeztünk. Fiatalok, büszkék és egyetemisták voltunk az ELTE-n.

1987 és 1992 között jártunk egyetemre. A történelem érdekes, gyorsan átalakuló és változó éveit éltük. Politizáltunk, beszélgettünk, és természetesen, mint minden fiatalnak, határozott véleményünk volt. Tanáraink soha nem befolyásolták ezt. Igaz, nagyon sok politikától mentes természettudományt tanulunk. Rohangáltunk órák és épületek között, mivel akkoriban a földrajzi tanszékek már az egykori Kun Béla téren (ma Ludovika tér) voltak, a biológia viszont maradt a Múzeum körúton. Sok-sok történelmi eseményt is megéltünk. Talán legemlékezetesebb volt *Nagy Imre*

*A Mennyekek teremtése
Ismeretlen szerző (1475 körül)*

¹ Arany János: *Domokos napra*

és mártírtársainak 1989. június 16-i újratemetése. Ez általános földrajz szigorlatunk előtt egy nappal történt, közülünk többen jelen voltak a Hősök terén.

Sárfalvi tanár úr mindig sok térképpel jött a politikai földrajz előadásaira. Soha nem felejttem el, mikor Kárpátalja térképét hozta magával. Mutatta és magyarázta, hogy hányszor és hogyan változott a terület hovatartozása. Ütközőzóna volt kisebb-nagyobb hatalmak között, és a viszályaik át-átcsaptak az ott élő népek feje fölött. Rendszeresen jártunk terepre, Kárpátalján is kétszer voltunk. Még egy – nem csak földrajzi – élményünk hatott ránk erősen. A Múzeum körúton biokémia tárgyból éppen szóbeli vizsgánk volt. Mire kijöttünk a Rákóczi útra, már rengetegen szaladgáltak az úton, és kiabálták, hogy *Erdélyben* kitört a forradalom. 1989. december 16-át írtunk.

1992-ben okleveles biológia–földrajz szakos tanári diplomát kaptunk. Összesen 11-en végeztünk, és nagyon eltérő, más-

Jan Vermeer van Delft: *A geográfus*
(1668–69)

más területekre vitt bennünket az élet. Magam újságíróként, majd önkormányzati szakreferensként dolgoztam (VII. kerület), és közben szociológia szakra jártam az ELTE-re. A sok-sok társadalmi változás megértése valamilyen szintű társadalomtudományi ismereteket is igényelt.

Az ELTE TTK diplomakiosztó ünnepsége után még úgy véltem, hogy kutató, tudós biztosan nem leszek. Gondolkodásom azonban a következő év során megváltozott, emiatt is jelentkeztem 1993 őszén a doktori iskolába a városkutatás témájával. Ebben volt biológia, szociológia és alapvetően földrajz is. Korábban sokat tanulhattam ebben a témában is *Sárfalvi tanár úrtól*, így hozzá szerettem volna jelentkezni, hogy geográfus legyek. Rövid, de annál komolyabb beszélgetés után felvételt nyertem, és a témavezetőm *Sárfalvi Béla professzor* lett.

Városkutató lettem. Bármelyik városba mentem, *Tanár úr* mindig elmondta, hogy milyen képzőművészeti alkotásokat

Claude Monet: *A londoni parlament. Naplemente*
(1903)

érdeemes ott megnézni. Első utazásom London városába történt. A *Tanár úr* órán elmondta, hogy mindenképpen menjek el és nézzem meg *Monet* képeit. Képérzékeny lettem. Kutatás, új eredményeim elsődlegesen szerepeltek megbeszéléseink alatt, de mindig kiemelten fontosak voltak új irodalmi, művészeti, látott élményeim. Az 1993–1995 közötti években gyűjtöttem az adatokat, sokat olvastam, többször jártam külföldön, tanítottam az egyetemen. Olyan helyekre jutottam el, azokat az alkotásokat is láthattam, amelyeket egyébként nem néztem volna meg. Nemcsak szakmai, tudományos élményeim voltak, hanem sok más dolgot is megismertem. Kreatív és nyitott világlátást tanultam ezekben az években *Sárfalvi tanár úr* vezetésével.

Ernst Barlach:
Könyvolvasó (1936)

1996 őszén verőfényes napsütésben ünnepeltük Szentendrén doktori értekezésem elkészültét. Ebéd előtt átadtam *Sárfalvi tanár úrnak* a disszertáció kötetét, és elmondtam az időközben kapott, határozott és kemény orvosi diagnózist. Keveset beszéltünk erről, de minden mondata az emberiségről, segítőkészségről és élhetőségről szólt.

Ezek a szavak segítettek embernek maradni, életben maradni, és tovább élni. Arany János 1851-ben írott szavait idézve: „ember lenni mindég, minden körülményben”.

Nehéz időket éltem. Küzdöttem a betegséggel, oktattam az ELTE-n, doktori védésemre készültem. Első egyetemi előadásomat *Probáld tanár úr* részvételével tarthattam meg. Bár életem egyik legnehezebb időszakát éltem, *Sárfalvi tanár úr* mindig segített, ha kérdeztem; viszont soha semmibe nem szólt bele. Sokoldalú műveltségéből, jellemének embert formáló öserejéből sokat merítettem.

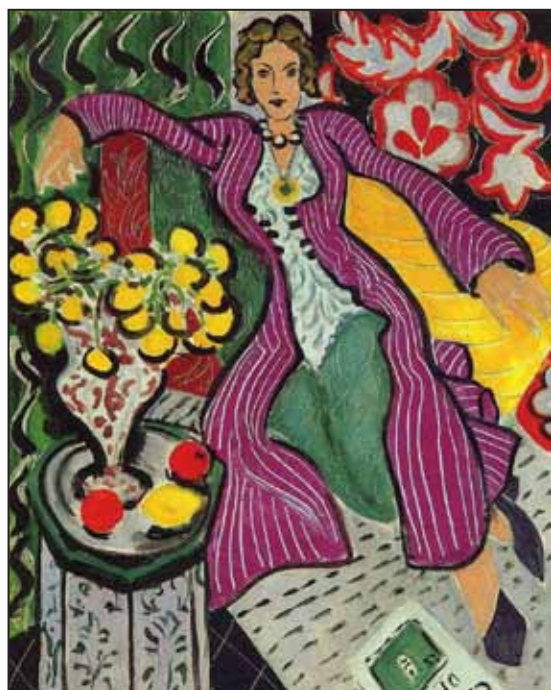
Az első városlátogatás és *Monet* festményeinek emléke – a kazal változatos fényű megjelenítése – őrzi a *Tanár úr* sokszínűségét is.

Mindmáig hálás vagyok mindazért a tudásért és érdeklődésért, amit kaptam tőle. Az érdeklődés, nyitottság, bátorság

erőt ad. Bárkit kérdeztem, egyöntetűen állították: *Matisse* volt a kedvenc festője. A festő szavaival élve: „bátorság kell, hogy visszataláljunk a tiszta eszközökhöz”.

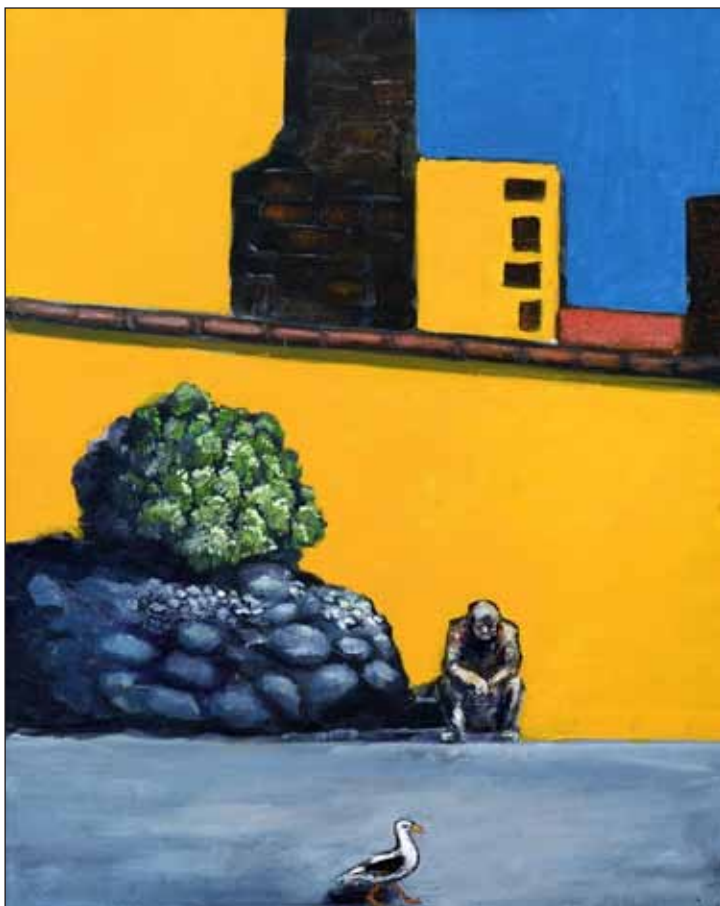

Claude Monet: *Kazlak* (1890-91)

Henry Matisse:
Nő lila kabátban (1937)

Sárfalvi tanár úr születésének centenáriumát a 100 esztendőös *Kurtág György* zeneszerző szavaival: „én is mindig valami igazságot keresek”², és *Szirmai Imre* neurológus professzor, egykori orvosom festményével köszöntöm.

Szirmai Imre:
Az erőd fala Madeirán
(2009)

² Kurtág György: *Kurtág-töredékek* című film, 2026.

Töredékek Sárfalvi Béláról

GÁBRIS GYULA

professor emeritus, ELTE

Az 1970-es években egészen más világ volt. Tisztában vagyok azzal, hogy ez nem falrengető újdonság, de azt gondolom, ennek a világnak néhány elemére érdemes visszatekinteni.

Kezdem azzal, hogy a hallgatóink különlegesnek – földrajzosnak – érezték magukat. És nagy volt az összetartozás érzése közöttük. 1970-ben kezdték a *Földrajzos Mikulás Est*, a *Földrajzos Nap* sorozat megszervezését. És még ott volt a *Földrajzos Klub* is. Éppen ezt szeretném hosszabban bemutatni.

Az *Egyetem* (ma Károlyi) utca és a *Cukor* utca közötti sarokházban működött az *ELTE Klub* (büfé is volt sörökkel). Minden hónapban, egy rögzített napon, ide szervezték hallgatóink a változatos programú esti összejöveteleket.

Egyik alkalommal az *Amerikát* megjárta *Sárfalvi Béla* volt a vendég. Vendégnek mondom, mert nem hagyományos élménybeszámolót tartott, hanem egy hosszú, érdekes beszélgetés lett belőle. Sok kérdéssel és érdekes, sőt élvezetes válaszokkal. A vége felé *Béla* elővett egy *Amerikában* vásárolt hanglemezt, és hallgatni kezdtük a *Hair* musicalt, ő meg magyarázatokat fűzött hozzá. Akkor már voltak híreink erről, de senki nem hallott belőle semmit. Fenomenális volt. Kicsit úgy éreztük, valami tiltott dolgot hallgatunk, és arról beszélgetünk. Hazafelé a vajtűfülűek már dalolták.

A *Földrajzos Klub* igen változatos programjából még kiemelném *Kóti Laci* estjét, amikor *Ady-verseket* szavalt. Emlékezetes volt, mert még éltek bennünk a gimnáziumi magyar órák, és *Ady* sok versét kívülről tudtuk. Laci – kacérkodott a színészettel – nem tűnt amatőrnek, hanem igazi, színházi élményt adott.

Ilyen összejövetelek adták az inspirációt, amikor egy franciaországi és angliai utazásomat követően elvállaltam egy estét, de meglepetéssel készültem. Kezdetnek meghallgattuk az *Illés-zenekar Good Bye, London* című dalát, ami alatt az angol főváros ismertebb pontjairól készített éjszakai diáképeimet vetítettem, majd bejelentettem, hogy ezzel *Angliának* vége, mert *Skóciától Brassóig* európai gótikus templomokról és pl. a francia királyi parkban a fák gótikus ívű összehajlásáról, meg hasonló motívumokról fogok képeket mutatni. Ekkor néhány angol szakos bölcsész felháborodottan kiment.

A *Földrajzos Klub* több évben megnyerte az *ELTE Klub* legjobban szervezett és legérdekesebb programú rendezvények versenyét.

Sárfalvi Bélát
egy hallgató felkészíti
a szembekötődsíhez (1970)

Sárfalvi Béla a földrajzos napi
tanár-diák focimeccsen
(1975)

A május végi szombatokra szervezett *Földrajzos Nap* is meglehetősen változatos volt. Az ötödéves hallgatókat – miután végigjárták a feldiszipített tantermeket és a folyosót – elbűcsűztették. Majd tanár–diák focimeccs (a tanári csapatba *Béla* is beszállt játszani), asztalitenisz bajnokság (*Sárfalvi Béla* részvételével), humoros délutáni műsor, majd vetélkedő. Este pedig a diákok kicipelték a padokat a *Lóczy terem*ből, ami átalakult táncteremmé.

Az 1990-es év nagyon jelentős, talán sorsfordító évnék bizonyult a földrajz tanszékeken. Elsősorban nem a rendszerváltás miatt, hanem azért, mert ekkor járt le az egyaránt 65 éves *Sárfalvi Béla* és *Székely András* tanszékvezetői megbízatása, és a fiatalabb *Antal Zoltán* utódlásával is kellett már foglalkozni a *Tanszékcsoporti Tanács* ülésén.

A *Regionális Földrajzi Tanszék* helyzete egyszerűnek tűnt. *Béla* mögött ott állt *Probáld Ferenc*, akadémiai doktor, kinevezett egyetemi tanár. Sima ügy, gondolta akkor mindenki.

A *Természetföldrajzi Tanszéken* két docens volt. *Székely András* – változtatva korábbi álláspontján – a nálam hat évvel idősebb *Zámbó Lászlót* javasolta utódnak, miután szóban meg egyeztünk a továbbiakról.

Béla, mint politikus alkat, biztosra akart menni, és megszavaztatta a *Tanácsot*. A határozat szerint *Zámbó László* három évig lesz tanszékvezető, majd a következő három évben *Gábris Gyula*, azután meg „szabad a vásár”.

Antal Zoltán utódlása már komoly vitát váltott ki. *Béla* megoldásnak *Perczel György* egyetemre visszahozását javasolta, mivel nem volt a tanszéken vezetésre alkalmas ember. Akkortájt sok MSZMP-s kádert helyeztek el különböző helyekre, például egyetemekre is. Ezeket *ejtőernyősnek* nevezték. *Béla* ügyesen megoldotta a kérdést: *Perczel* nem ejtőernyős, mert amióta elment az egyetemről, állandó óraadó a tanszéken. Ő tartotta a *Magyarország gazdasági földrajza* előadásokat, és vizsgáztatott is ebből. *Béla* azt persze nem láthatta előre, hogy a kutatói munkából való csaknem 20 éves kiesést *Perczel* nem tudja majd behozni, és nem lesz egyetemi tanár.

Még egy fontos kérdés került a *Tanács* elé, nevezetesen a tanszékcsoport vezetőjének, vagyis a *Béla* utódának a kijelölése, ami előreláthatóan 1992-ben lett volna aktuális. Többünk meglepetésére *Béla* választása rám esett. Igaz, hogy az előző évben engem megválasztottak a *Földrajzi Társaság* főtitkárának, de még kevés időm volt a bizonyításra. Javaslatból egy szavazás nyomán határozat is született. Így lettem korábbi támogatásával tanszékcsoport vezető 1992-ben, és tanszékvezető 1993-ban. Hálás vagyok érte.

Sárfalvi Béla előrelátóan, hosszú időre elrendezte azokat a kérdéseket, amelyek súlyos vitákat válthattak volna ki a későbbiekben.

Sárfalvi Béla az íróasztalánál

Sárfalvi Béla politikai földrajzi munkássága és ennek 21. századi érvényessége

BERNEK ÁGNES

egyetemi oktató, BME

„Sárfalvi Tanár Úr tanítványaiként reméljük, hogy méltón továbbvisszük a szellemi örökséget, soha nem felejtve, hogy az emberiség alapvető kérdései lényegében változatlanok, s csak az adott korszak dönti el azt, hogy a válaszok kutatásában merre is induljunk el.”¹

A politikai földrajz és a geopolitika fogalma, valamint ennek változása

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Regionális Földrajzi (ma Regionális Tudományi) Tanszékén a politikai földrajz kutatása és oktatása *Sárfalvi Béla* munkássága révén az 1970-es években kezdődött meg. A „politikai földrajz” mint önálló egyetemi tantárgy először speciális kollégium formájában indult el, s majd később a földrajztanár képzésben kötelező tantárgyként szerepelt. E tanulmány írója 1985-ban hallgatta a politikai földrajzi kurzust. *Sárfalvi Béla* ekkor a politikai földrajzot úgy definiálta, mint „a politikai jelenségek, folyamatok földrajzi módszerekkel történő tanulmányozását”. Értelmezésében a politikai földrajz társtudománya, a geopolitika sohasem objektív, mindig adott nagyhatalmi célhoz van hozzárendelve. Megfogalmazásában a geopolitika: „a természeti környezet és a társadalmi tényezők közötti összefüggések vizsgálata valamely előre kitűzött politikai cél érdekében”.

A 2020-as évekre a geopolitika rendszeresen használt fogalommá vált, s általában a nagyhatalmak konfrontációját, a háborús világpolitikai helyzeteket és az ebből eredő kiemelt kockázatokat értik alatta. Sőt az egyre bizonytalanabbá váló világban nem véletlenül a geopolitikai kockázatokat tartják a legveszélyesebb tényezőkné. Napjainkban a geopolitikának nem lehet egyértelmű definíciót adni, kiemelten azért, mert a geopolitikának három különböző megközelítési módja, értelmezési kerete van: (1) az elméleti irány, amely választ keres arra, hogy a geopolitikai gondolkozásmód milyen elméleti – kiemelten a földrajzi adottságokra épülő – modelleket követ; (2) a világpolitikai/világgazdasági események hátterében álló geopolitikai okok felderítése, amely legalább annyira elméleti, mint reálpolitikai iránynak tekinthető; (3) az a reálpolitikai irány, amely adott nagyhatalom külpolitikai céljait geostratégiai szempontból alapozza meg – s alapvetően ennek köszönheti a geopolitika kiemelt fontosságát. E különböző megközelítési módokra vezethető vissza az, hogy a geopolitika fogalma mindenki számára mást jelent. *Henry Kissinger* (1923–2023), a reálpolitika messze legnagyobb képviselője mindig is úgy nyilatkozott, hogy számára a geopolitika a hatalmi erőegyensúlyt jelentette, s minden elméleti és gyakorlati (mint külügyminiszter és nemzetbiztonsági tanácsadó) munkájának a célja az volt, hogy megerősítse az USA hegemon szerepkörének legitimitását és a világ hatalmi egyensúlyát fenntartó szerepkörét.

A geopolitika saját megfogalmazásom szerint egy adott nagyhatalom/regionális hatalom adott terület feletti uralmát vagy az adott terület feletti uralmára vonatkozó igényének narratíva formájában való kinyilatkoztatását jelenti. Vagyis a geopolitika három kulcsfogalma a hatalom, a terület és a narratíva, s ezek közül is a terület a meghatározó. Ugyanis a geopolitika nem egyszerűen világpolitika, s nem „csak” a nagyhatalmak harcát jelenti, hanem attól „geo”, hogy adott terület/területek feletti hatalom megszerzésére törekszik. Megítélésem szerint a politikai földrajz és a geopolitika eszmerendszerének fejlődése alapvetően e három kulcsfogalom változására vezethető vissza, nevezetesen: hogyan értékelődik át a *hatalom* fogalma, mit jelent a *terület* fogalma az egyes történelmi korokban és kiemelten a 21. században, valamint az, hogy a nagyhatalmak *narratívája*

mennyiben alapul a földrajzi tényezőkre, s a gyors kommunikációs technológiai fejlődés ezt mennyiben alakítja át.

Földrajzi szempontok a társadalomfejlődés vizsgálatához – Sárfalvi Béla értelmezésében²

Sárfalvi Béla politikai földrajzi oktató- és kutatómunkájának központi kérdése az volt, hogy a földrajzi környezet és ennek elemei milyen módon befolyásolják az emberiség térbeli eloszlását és a társadalom fejlődését. A következő, Sárfalvi Béla által készített térkép (1. ábra) az emberiség térbeli és időbeli elterjedését ábrázolja.

1. ábra. Az emberiség elterjedése térben és időben. Sárfalvi Béla által előadásaira készített saját kezű térképvázlata az 1980-as évekből

E térkép elemzését egyetemi előadásában a Tanár úr azzal a gondolattal kezdte, hogy a Föld benépesülésének határai folyamatosan és fokozatosan tágultak. E térbeli határok alakulását az éghajlati zónák alapvetően megszabták. Külön kiemelte, hogy az északi félteke mérsékelt öve biztosítja a legked-

vezőbb feltételeket a társadalmi fejlődés számára. A szélsőséges földrajzi determinizmussal (az éghajlat jelentőségének kihangsúlyozása az emberi társadalom fejlődésében) szemben *Sárfalvi Béla* a modern földrajzi determinizmust képviselte, amelynek általa tett fő megállapításai a következők:

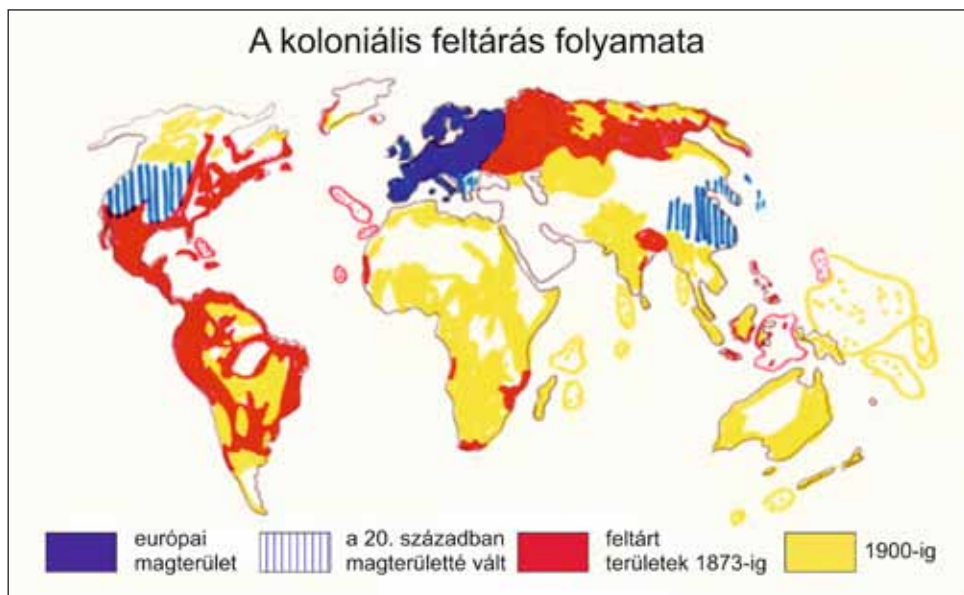
- a társadalom fejlődése folyamán az emberiség sohasem fog elkülönülni a természettől, az ember mint társadalmi lény továbbra is a természet része marad;
- a természet alapvető befolyást nem gyakorol a társadalmi fejlődésre, egyetlen társadalom sorsát sem határozza meg, ugyanakkor a társadalmi fejlődést gyorsító vagy késleltető hatása rendkívül jelentős;
- a természet csak közvetett úton, az adott társadalom termelési módján keresztül fejt ki befolyásoló hatását, így a földrajzi környezet nyújtotta lehetőségek kihasználásának mértéke mindenkor a társadalom fejlettségének a függvénye;
- a társadalom fejlődésének különböző korszakaiban változik az egyes természeti adottságok értékelése.

Sárfalvi Béla politikai földrajzi kurzusa során több előadás keretében foglalkozott a gazdasági erőterek és a világgazdaság kialakulásának folyamatával. A következő, általa készített térkép (2. ábra) a koloniális feltárás térbeli folyamatát ábrázolja.

Előadásában kiemelte, hogy Nyugat-Európa országai a 15. századtól kezdve fokozatosan kiterjesztették hatalmukat a Föld különböző területeire. De nem a legközelebbi területek birtokbavételére került sor a legkorábban, mivel főleg a keleti fűszerek, a nemesfémek és a luxuscikkek megszerzése volt az elsődleges szempont. Az így fejlődő világkereskedelem révén a 15–16. századtól kezdve fokozatosan alakult ki a világgazdaság. A 19. századtól Nyugat-Európa volt a világkereskedelem gravitációs központja. A gravitációs erőter kialakulását *Sárfalvi Béla* három szempontra vezette vissza, nevezetesen:

- a nyugat-európai gravitációs központ áruk, luxuscikkek iránti igényei és szükségletei;
- a kolonizációs folyamatok révén a világkereskedelembé bevont térségek, gravitációs erőterek áru kínálata;

- a centrum és periféria térségek közötti közlekedési összeköttetések lehetőségei, a közlekedés technikai színvonala.

2. ábra. A koloniális feltárás folyamata. Sárfalvi Béla által előadásaira készített saját kezű térképvázlata az 1980-as évekből.

A politikai kurzus végén *Sárfalvi Béla* három kiemelt megállapítást tett a társadalomfejlődés és a földrajzi környezet összefüggését illetően:

- a társadalmi fejlődés történeti pályáján a földrajzi térben is kijelölhetők azok a kiemelkedő állomások, amelyek egy következő lépcsőfok eléréséhez szolgáltak küszöbül;
- a korábbi magterületekhez képest a következő lépcsőfok bölcsője mindenkor peremterületen volt;
- a történelem egész térbeli menete csak az ember és környezete földrajzilag differenciált viszonyából vezethető le.

Vitathatatlan, hogy *Sárfalvi Béla* politikai földrajzi szemlélete a klasszikus politikai földrajz és geopolitika irányát követte, s ezen belül is a geopolitika „keresztapjának” tekintett *Halford Mackinder* (1861–1947) munkásságához hasonlít-

ható leginkább. Mackinder leghíresebb tanulmánya „A földrajz mint a történelem kulcsa” címmel jelent meg, amelyet a brit *Királyi Földrajzi Társaság* 1904. január 25-én megtartott ülésén olvasott fel. Majd 1919-ben jelent meg „A demokratikus ideálok és a valóság” című könyve, amelynek egyik központi gondolata a szárazföldi és a tengeri hatalmak harca.

A politikai földrajz és geopolitika

21. századi újraértelmezése

Napjaink egyik alapkérdése, hogy a klasszikus politikai földrajzi és geopolitikai gondolkodásmód – vagyis a földrajzi adottságok hatalmi pozíciókat alakító szerepe – érvényes-e még napjainkban. Megítélésem szerint igen, mivel bármilyen jelenlegi hatalmi konfrontációs helyzetet is vizsgálunk a földrajzi helyzet, a természetföldrajzi tényezők és az ezekkel összefüggő történelmi múlt mindenütt meghatározó.

Halford Mackinder 1904-es tanulmányának címe és alapgondolata – „A földrajz mint a történelem kulcsa” – a mai napig helytálló gondolkozásmód. *Sárfalvi Béla* „Földrajzi szempontok a társadalomfejlődés vizsgálatához” c. 1994-es dolgozata és politikai földrajzi kurzusa is ezt a szemléletmódot követte.

A 21. század első negyedének formálódó többpólusú világa egy új geopolitikai gondolkozásmód kialakítását teszi szükségessé. Egy olyan új geopolitikai szemléletet kellene megalapoznunk, amely nemcsak az angolszász világ vezető hatalmainak szemléletet tükrözi, hanem a feltörekvő nagyhatalmak jelenlegi geostratégiáit is megfelelően magyarázza. Ez egyben azt is jelenti, hogy ki kell lépni az atlanti erőter államainak gondolatvilágából, eszmerendszeréből, és el kell fogadnunk az egyes civilizációk hatalomról, hatalomgyakorlásról lévő különböző felfogásait. Vagyis ténylegesen meg kell ismernünk az egyes civilizációkat és a geopolitika eddigi kizárólagos, angolszász értelmezése helyett új geopolitikai szemléletmódokat kell megismernünk.

Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a 20. és a 21. század világa alapvetően eltér egymástól, s így a klasszikus geopolitikát újra kell értelmeznünk napjaink adottságaihoz igazítva. Választ

kell keresnünk arra, hogy a geopolitika három alapfogalma – a hatalom, a terület és a narratíva – és ezek összefüggése hogyan változik napjainkban. Zbigniew Brzezinski (1999) két játékosra épülő „nagy sakktáblája” többszereplős játszmává vált, sőt maga a sakktábla is többdimenziós lett, mivel a valós tér szerepe mellett felértékelődik a virtuális tér és a hatalmi hálózatok fontossága. A 24 órás üzemmódban működő világ a különböző médiafelületek révén korábban sohasem tapasztalt mennyiségű híreket, információkat juttat el az emberekhez. Az egyre bizonytalanabb és kockázatosabb világban már nagyon nehéz választ adni arra, hogy mi az igaz és mi a hamis, sőt arra is, hogy politikai földrajzi gondolkodásunk keretrendszere mennyiben igazodik még a világpolitika fő folyamataihoz. De az alap, a földrajzi adottságok világpolitikai folyamatokat befolyásoló és meghatározó szerepe vitathatatlan.

Sárfalvi Béla politikai földrajzi munkássága révén olyan örökséget kaptunk, amelyet folyamatosan újra kell gondolnunk, fokozatosan tovább kell fejlesztenünk. Ez mindannyiunk szakmai és erkölcsi felelőssége.

JEGYZET

- ¹ Bernek Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Budapest, 2002, Nemzeti Tankönyvkiadó, 9.
- ² E fejezet Sárfalvi Béla 1985-ben elhangzott politikai földrajzi előadásai alapján került összeállításra a tanulmány szerzőjének jegyzetei alapján.

IRODALOM

- Berneke Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Budapest, 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Brzeziński, Zbigniew: *A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és stratégiai feladatai*. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó.
- Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Budapest, 2008, Panem Kiadó.
- Mackinder, Halford John: The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, 1904. Vol. 23. No. 4. pp. 421–37.
- : *Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction*. New York, 1919, Henry Holt and Company.
- Sárfalvi Béla: Földrajzi szempontok a társadalomfejlődés vizsgálatához. In Lendvai L. Ferenc (szerk.): *Társadalomtudomány és filozófia*. Budapest, 1994, Áron Kiadó.

KI KICSODA A REGIONÁLIS FÖLDRAJZI TANSZÉKEN

Bernek Ágnes

tanársegéd, a számítógépes labor koronázatlan királynője. Szeret rengeteg adatot elméletileg értelmezni, főleg a világ-gazdaság és a fejlődő országok vonatkozásában. Kedvencei a computerrel szerkesztett grafikonok és térképek.

Probáld Ferenc

tsz. egy. tanár. Élete nagyrészt bizottsági üléseken tölti, ezért ritkán látható. Maradék idejében tankönyvet és opponensi véleményeket ír, olykor előadásokat is tart (regionális gazdaság-földrajz, környezetvédelem).

Sársalvi Béla

egy. tanár, a PhD (al) program vezetője, a politikai földrajz és a földrajzi diplomácia nagymestere (állítólag még a háborgó tengert is le tudja csillapítani). Kedvenc témái: népességföldrajz, budapesti agglomeráció. Bölcs tanácsért bármi ügyben érdemes hozzá fordulni. Előadásain a részvétel előfeltétele az orvosilag igazolt kitűnő hallás (ennek híján nagyothalló-készülék viselése kötelező).

Szegedi Nándor

egy. docens. Előadásai (regionális gazdaságföldrajz) közkedveltek, csatlós poénjai még a legálmosabb hallgatókat is felebresztik. Kár, hogy a topográfia (névanyag) szintén az ő hatáskörébe tartozik.

Nemes Nagy József

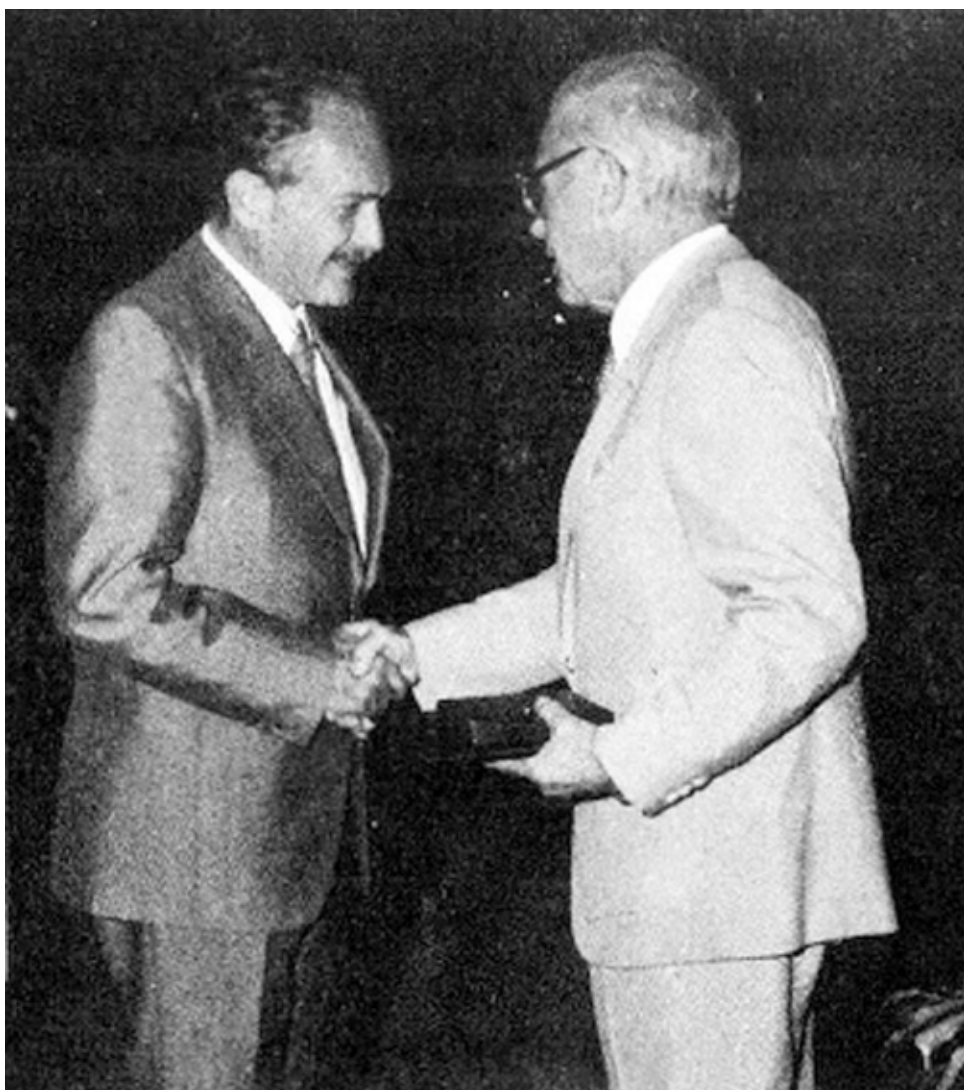
egy. docens. A regionális tudomány alapító atyái közé tartozik. A térelmélet és mindenféle matematikai módszer alkalmazásában abszolút szaktekintély. Hosszú ideig a Pénzügyminisztérium számára kutatott, de pénzt még a „második gazdaság” földrajzában sem talált. A terület-fejlesztés, regionalizmus és a regionalizáció problematikájában kompetens szakdolgozati koncepciók generálására.

*A Regionális Földrajzi Tanszék tablója, e kiadvány számára átdolgozva.
Az eredetit 1993-ban készítette Probáld Ferenc.*

II. rész

SZÉKELY ANDRÁS

*Székely András tszv. egy. docens, a Magyar Földrajzi Társaság
Természetföldrajzi Szakosztályának elnöke
átveszi a Társaság elnökétől, Pécsi Mártontól a Lóczy-érmét (1985).*

Székely András öröksége

KARÁTSZON DÁVID

tszv. egyetemi tanár,
Természetföldrajzi Tanszék

Székely András geográfus, az ELTE Természetföldrajzi Tanszékének korábbi vezetője 2025-ben lett volna 100 éves. A jeles évforduló alkalmából 2025 decemberében előadóülést szerveztünk az ELTE Lágymányosi Campusán. A nagyszámú volt tanítvány, kolléga, családtag jelenlétében megtartott rendezvényt a *Székely András-sal* egy évben született (és három évvel

őutána elhunyt) *Sárfalvi Béla* emlékének is szenteltük.

Rövid bevezetőmben *Székely András* szakmai pályáját a kötet e részében olvasható írások tükrében mutatom be, személyes emlékekkel kiegészítve, hiszen jómagam *Székely tanár úr* egyik legutolsó földrajzos évfolyamába jártam, és utolsó doktori (akkori kifejezéssel: TMB-) ösztöndíjasa voltam.

Székely András (1925. szept. 6. – 1997. aug. 21.) a *Műegyetem Közgazdasági Karán* végezte egyetemi tanulmányait. Az egyetemre 1943-ban iratkozott be, és 1948-ban végzett földrajz–történelem szakon. Amint arra kötetünkben *Gábris Gyula* és *Németh Géza* is kitér, már felsőbb éves korában elkezdett *Pásztón* tanítani, és végzése után négy évig ott dolgozott középiskolai tanárként.

Gábris Gyula és *Molnár Katalin* 1985-ben, a *Földrajzi Közlemények* hasábjain – *Székely András hatvan éves* című tisztelegésükben – így írtak erről az időszakról: „Egy húszéves tanárjelölt a *Muzsla* lábánál szőlőt érlelő dombok alatt megbúvó nagyközség-kisváros középiskolájába érkezik. Másnak *Pásztó* talán a világ vége, de ő itt életre szóló indítást kap. Meghatározó

élményt jelentenek az első mátrai kirándulások, az ismerkedés a környékkel, ahol megpróbálja felfedezni a valóságban is – először saját maga számára – mindazt, amit az egyetemen nagyhírű professzorai (pl. *Kéz Andor*) előadásaiból vagy a könyvek lapjairól megismert. Tudásban és tapasztalatokban bővülve már az ismeretlen vonzza: a szakszerűen alig kutatott környékbeli területek megoldatlan földrajzi kérdései izgatják, és első kísérletként belevág a Zagyva-völgy geomorfológiájának feldolgozásába. Az akarat, a vállalkozás, a lobogó lelkesedés hevíti-feszíti, hogy heti 26-34 órás tanítás után – a földrajz mellett szinte minden tárgyat oktat – rendszeresen terepi kutatómunkát végezzen.”

Jómagam *Székely András* mátrai tanulmányaival, 1960-as években írt szakcikkeivel csak az egyetem elvégzése után találkoztam. Bár tankönyvei is igen értékes, olvasmányos munkák (lásd erről *Hevesi Attila* és *Gábris Gyula* írását), mai kutatói szemmel talán mátrai cikkei emelkednek ki leginkább éles szemű megfigyelések garmadájával, például amikor a *Kővicses-patak* térségének geomorfológiájáról vagy a *Csörgő-lyuki barlangról* ír. Így nem meglepő, hogy *Bulla Béla*, az *Általános Természeti Földrajzi Tanszék* akkori vezetője kiszemelte a fiatal pásztói tanárt, és 1952-ben az ELTE *Földrajzi Intézetébe* vette tanársegédnek.

Ez az időszak – az ötvenes évek eleje – egybeesett az intézet, illetve a tanszéki szerkezet fentről jövő átalakításával. A korábbi két tanszék mellett (természet-, emberföldrajzi, melyeket *Bulla Béla*, illetve *Mendöl Tibor* vezetett) regionális gazdaságföldrajzi tanszék is létrejött (*Koch Ferenc* vezetésével). Azért is fontos a tanszéki struktúra változásának hangsúlyozása, mert az a legsötétebb Rákosi-korszakban történt, melynek erőszakos, ideologikus átalakító tevékenysége az élet minden területét, így az egyetemi életet is áthatotta. A földrajz oktatásában a (terv)gazdaság szerepe vált meghatározóvá, megjelentek a párttagok, „előnyt jelentett” a szovjet minták, a dialektikus materialista stb. szemlélet átvétele, hangoztatása. A korszak lenyomatára, terhes örökségére kötötünkben *Gábris Gyula* és *Probáld Ferenc* írásai térnek ki.

Székely András két évvel később (1954) *Bulla Béla* mellett aspiráns lesz. Főnöke ekkor visszakerül a *Magyar Tudományos*

Akadémiára (a szovjetizálás évei után ismét levelező taggá választják), így Székely egyfajta „búra alatt” tevékenykedhet. 1961-ben sikerrel megvédi kandidátusi disszertációját, természetesen a Mátráról: *A Mátra és környezetének kialakulása és felszíni formái* címmel. Bulla halála után majd’ tíz évig Láng Sándor vezeti a tanszéket, de Székely András is fokozatosan felfelé lépdel a ranglétrán. 1972-ben, Láng után, 47 évesen Székely veszi át a tanszék vezetését. Minden tekintetben aktív: a Magyar Földrajzi Társaság Természetföldrajzi Szakosztályának, majd a TIT (Társadalmi Ismeretterjesztő Társulat) Budapesti Földtudományi Szakosztályának is elnöke lesz. Később, 1980–1990 között, a Tudományos Minősítő Bizottságnak (TMB) tagja.

A Kádár-rendszer 1970-es évek utáni enyhülése az egyetemeken és az akadémiai kutatóintézetekben is mozgásteret adott a „személyzeti politikában”; így az ELTE-n is enyhült a pártállami szigor. Székely tanár úr – fiatalabb kollégái és a következő generációk szerencséjére – remekül élt e lehetőséggel. Míg a két gazdaságföldrajzi tanszéken egészen az 1980-as évek végéig megmaradtak a párttagsági alapon bekerült, a rendszert kiszolgáló, marxista-leninista szemléletű tanárok (tisztelet néhány kivételnek!), addig a Természetföldrajzi Tanszék ilyen szempontból egyfajta „oázis” lett. Hiszen Székely András nemcsak szakmailag kiemelkedő, nagyreményű – és a reményeket be is váltó – oktatók tanszékre vételét kezdeményezte (Gábris Gyula mellett Miczek György, majd Papp Sándor, Nemerkenyi Antal), hanem gondolkodásmódjában e tanszéki kollektíva a kádári politikai rendszer igazi „ellenzékeként” lépett fel. A Ludovika első emeleti tanszéki kávézójában – Rozgonyi Enikő titkárnő bábáskodásával, olykor más tanszékek néhány tagjával kiegészülve – mindennaposak lettek a rendszerkritikus, elemző, mélyenszántó beszélgetések. Erre a tanszékre 1987-ben demonstrátorként, illetve doktoranduszként került a nálam két évvel előbb végző Mari László és Horváth Erzsébet, majd jómagam is haszonélvezői lehettünk a helyzetnek. Csüggtünk oktatóink szavain, eszmeifuttatásain, felnéztünk rájuk.

Miért is emelem ki mindezt Székely tanár úr kapcsán? Ő ugyan – akiről kötetünkben számosan, például Gábris Gyula,

Probáld Ferenc is szeretettel felidézik, hogy mindig „sietett”, soha semmire nem ért rá – nemigen vett részt e jóleső délelőtti kávézásokon, ám a szabadelvű, demokratikus légkör a tanszéken végső soron az ő tudtával, beleegyezésével, sőt végső soron a kezdeményezésére honosodott meg. Mert hiszen neki volt köszönhető a tanszéki kollektíva megfiatalítása, és négy-szemközt mindig ugyanazon a rendszerkritikus nézeten volt, mint kollégái..., ezzel tudatosan is ellenpólust képezve a gazdaságföldrajzi tanszékekkel szemben. *Székely* nemzeti érzelmű felfogásáról, például a politikai rendszer által elfelejtett, mellőzött nagy elődök (*Cholnoky, Teleki Pál*) emlékének megőrzéséről, temetői koszorúzásokról kötetünkben *Probáld Ferenc* ír méltató sorokat.

Székely András szemléletét, hovatartozását diákjai is érzékelhették. Álljon itt erről egy személyes emlékfószlány. 1989 sorsfordító esztendejében ötödéves, végzős hallgató voltam (földrajz–biológia szakon, mint sokan mások). Két héttel az államvizsga előtt – amelyen tanszékvezetőként *Székely* is kérdezett, bár nem ő elnökölt – került sor *Nagy Imre* június 16-i újratemetésére. Ezen az emlékezetes napon az 1956-os forradalomban részt vett, utána börtönre ítélt édesapámmal és más családtagokkal együtt magam is ott lehettem. Mi több, a majdani köztársasági elnök, *Sólyom László* jóvoltából, akit édesapám jól ismert, valahol a *Műcsarnok* és a *Műjégpálya* közötti területre, tehát a *Műcsarnok* lépcsőin fellépő szónokokhoz közel kaptunk helyet. A kiemelkedő jelentőségű alkalmat a *Magyar Televízió* is közvetítette. *Székely tanár úr* az adást elejétől végéig nyomon követte, ami számomra a rákövetkező napokban derült ki. Ugyanis amikor a megemlékezés után először megjelentem a tanszéken, a *Tanár úr* – tanszékvezetői szobájából kilépve, a szokásos, „ráförmedős” modorában – így szólított meg: „Dávid! Láttam magát a tv-ben!” Kérdezem, mikor. „Néztem Nagy Imre újratemetését, és a közönség között magát is észrevettem!” Mondtam, hogy igen, Tanár úr, jelen voltam. „Magának az apja ugye részt vett az 56-os forradalomban”? Igen, Tanár úr. „Na jól van, jól van! Örülök, hogy ott volt! Emlékezetes nap volt! De azért majd az államvizsgán is jól szerepeljen!”

Székely tanár úrnál ekkor már, pestiesen szólva, bevágódtam, minthogy másodéves korom után eljegyeztem magam a vulkánokkal, épp az ő rendkívül szuggesztív előadásai hatására. Igaz, utólag – a sárga kockás borítójú füzetemet, előadás-jegyzeteimet átnézve – nemigen tudom visszaidézni, pontosan mi ragadott meg (a vulkánosság csupán egy-két órán került elő). Mégis, éles emlékként él bennem egyik óra végi kérdése: ki szeretne vulkánrekonstrukcióból tédékázni? Jelentkeztem. S talán mert ezt követően – órán, terepgyakorlatokon – mindig jól teljesítettem nála, a természetföldrajzi vizsgáimon is csak jelesekert kaptam, szinte egyenesen vezetett az utam a demonstrátorságig, majd a fent említett TMB-ösztöndíjig. (A kötetben e Székely-féle vizsgák megizzasztó, de életre szóló élményéről *Németh Géza* és *Probáld Ferenc* ír plasztikusan.)

Az 1980-as évek végétől *Horváth Erzsébet*t átfedésben voltunk utolsó Székely-doktoranduszok (én 1989 őszétől). Székely tanár úr azonban ekkoriban már sokkal inkább a sokszorosan halogatott MTA doktori értekezésével foglalkozott, velünk kevésbé. 1990-ben ugyanis nyugdíjba ment (utóda kis ideig *Zámbó László*, majd *Gábris Gyula* lett, lásd erről utóbbi visszaemlékezését), így a nagydoktorija fejezeteit írta. Doktoranduszként én is gyakran láthattam a kézzel utólag is átfirkált, javított fejezeteket, mert azok ott kupacolódtak a titkárnői asztalon, ugyanis *Rozgonyi Enikő* írta őket írógéppbe... (A fejezetek zömének fénymásolt példányát ma is őrzöm a tanszékvezetői szobámban.) Székely tanár úr 1993-ban sikeresen megvédte akadémiai doktori disszertációját, majd mindjárt neki is látott könyvvé formálásának. Ezt is évekig írta, végül az ELTE Eötvös Kiadónál 1997-ben, halála évében jelent meg mint tankönyv, *Vulkánmorfológia* címmel. További (könyv) terveiről, amit hirtelen halála sajnos megakadályozott, *Gábris Gyula* ír bővebben.

Végezetül még pár mondat arról, hogy tanszékvezető utódutódként, egykori tanítványaként mit is tekintek Székely tanár úr egyértelmű örökségének. Legmaradandóbb tettének – talán – az bizonyult a mi számunkra, amit *Gábris Gyula* így fogalmaz meg: „a tanszék csapattá, a saját lábán megállni

képes közösséggé” kovácsolása. De mindenképp ki kell emelni még valamit: a terep, a terepmunka fontosságának átadását, és annak a lelkesedésnek a belénk plántálását, amit egy geomorfológus a terepen érez, átél. Erről voltaképp minden szerző szól a kötetben, talán *Csillag Gábor* és *Hevesi Attila* a legmarkánsabban. Kétségtelen, hogy *Székely András* azt a Cholnoky-féle geomorfologizálást űzte, amit *Bulla Béla* és *Láng Sándor* közvetítésével kapott: a terepen mozogva, a mai domborzat szemrevételezése alapján gondolkodott. Ennek fontosságát a mai labor- és számítógépes világban, amikor a „haladó” módszerek akár kiszorítják, kiváltják a terepmunkát, mindenképp ki kell hangsúlyozni. Lehetünk a legjobb laborosok, műszeres szakbarbárok, modellezőguruk, mindez a valóság terepi leképeződése, az ott gyűjthető információk nélkül mit sem ér. Más kérdés, hogy *Székely tanár úr* – a mi számunkra, azaz utolsó növendékei számára hátrányosan – az ekkor már öles léptekkel fejlődő geológiával kevésbé törődött, sőt a terepi ismeretek mellett vagy helyett sokszor már a táblavázlatai vették át a szerepet. Mi azonban, a fiatalabb generáció, akiknek a rendszerváltás után kinyílt a világ, a hiányzó módszereket és ismereteket máshonnan bőven pótolhattuk. Nem kis részben olyan tanáraink, *Gábris Gyula*, *Hevesi Attila*, *Papp Sándor*, *Nemerkenyi Antal* és sokan mások segítségével, akik mind *Székely tanár úr* „köpönyegéből” bújtak elő.

Nemerkenyi Antal, Papp Sándor, Hevesi Attila

Székely Andrásról a tanítvány és utód

GÁBRIS GYULA

professor emeritus, ELTE

Első találkozásom *Székely András*-sal – divatos szóval élve – virtuális volt. Az előttem járó harmadéves évfolyamtól meghívást kaptam a karácsonyi bulijukra, ahol a tanáraikat bemutató vagy inkább karikírozó előadásokat tekintették fő műsorszámnak. Az előadás nagy részét *Székely András* számomra figyelemfelkeltő és – később kiderült – igazán jellemző bemutatása uralta.

A következő tanév elején a *Leíró természeti földrajz* című tantárgyat ezért nagy érdeklődéssel vártam. Várakozásaimat felülmúlta a valóság. Lendületes, szuggesztív előadást kaptunk. Meggyőzőtt a természetföldrajz fontosságáról, szépségeiről. Egyértelmű volt, hogy ezek után a követője lettem. Különösen azután, hogy októberben egy hónapra az NDK-ba utazott tanulmányútra, és erre az időre a nyugdíjból reaktivált *Kéz Andor* tartotta az előadásokat *Észak-Amerikáról*. Röviden mondván, ég és föld volt a különbség a két előadás között. Felvettem a *Fejezetek Európa tájrajzából* című speciális kollégiumát is.

Így aztán nem volt kérdéses, hogy a diákköri munkára *Székelynél* jelentkeztem. A következő tavasszal az akkor még létező tanszéki GAZ terepjáróval elmentünk a *Jászságba*, mert azt jelölte ki a kutatásaim területének. Emlékezetes számomra, hogy mély sárban caflatva megálltunk egy helyen, és kérdezte tőlem, mit látok, és hogyan magyarázom. Helyeselt és megdicsért. Velünk volt még a negyedéves *Laki Ilona* is, aki azt

mondta, *na most aztán bevágódtál*. A szakdolgozatom mellett így a diákköri munkát is az Ő vezetésével végeztem. Rendszeresen konzultált, és be kellett mutatni, hol tartok, milyen problémám van.

Az egyik Földrajzos Napon az 1970-es években a tanárok közül többen beöltöztek régi földrajztudósnak vagy híres felfedezőnek. Székely András idősebb Pliniust, az ókori „vulkanológust” elevenítette meg.

Negyedéves hallgatóként ún. társadalmi szerződést kötöttem az egyetemmel, amely szerint a *Térképtudományi Tanszék*re kerültem volna. Az akkori ideológiai alapú vezetés persze nem sokat törődött a szerződő hallgatók szakmai érdeklődéseivel. A természetföldrajzra pl. olyan diákot jelöltek, akiről minden évfolyamtársunk tudta, hogy másodéves kora óta az állatrendszertan érdekli, és abból készül szakdolgozatot írni. Az évfolyamon azzal is mindenki tisztában volt, hogy én a természetföldrajzhoz húzok, a térképészetet pedig *Klinghammer Pista* célozta meg. Így Székely Andrásnak köszönhetem, hogy végzés után a *Természeti Földrajzi Tanszék*re átmehettem. Gyakornok,

tanársegéd és később adjunktus koromban példaképem volt, mint előadó, ember és kutató.

Székely András 1945-ben – harmadéves egyetemistaként – *Pásztón* kezdett tanítani a gimnáziumban. Minden szabadidejében a *Mátrát* járta. Az általa szervezett többnapos hazai tanulmányi kirándulások ezért természetesen leginkább a *Mátrába* vezettek, hiszen a fő kutatási területe és a kandidatusi értekezésének témája is a *Mátra* volt – és mellesleg *Pásztón* meglátogatta az ott élő szüleit.

Közgazdasági kari tanáraival Pásztó főutcáján (1948).

Balról Kéz Andor, Rónai András, Teleki Géza,

Székely András és testvére, László.

Hosszú éveken át mellette voltam a harmadévesek évközi tanulmányi kirándulásain, a rendszeres mikrobuszos hétfégi diákköri tanulmányutakon és főleg a nyári terepgyakorlatokon. Figyeltem és tanultam.

Szobatársak is voltunk még a Múzeum körúton, mert itt az elég kicsi tanári szobákban azért két íróasztalt még össze lehetett tolni. 1967 februárjában aztán a földrajz tanszékek elköltöztek a Ludovikára, ahol ő már külön irodát kapott.

Kezdetben külföldi túrákon is voltunk. Hátizsákkal jártunk előbb a *Rilában*, a *Balkán* gerincén, a *Rodopében*. Később két nyáron pedig a *Kárpátok* szlovákiai részén a *Szepes–Gömöri-érchegységtől* az *Alacsony- és Magas-Tátra*ig. Ez utóbbiakra eljött velünk a legidősebb fia, *Árpád* is.

*A Mátra térképével a kezében magyaráz
harmadéves hallgatók kirándulásán (1974)*

Nemcsak a szakmából tanultam tőle, hanem a terepen viselkedésből, a szervezési nehézségek megoldásából, és főképpen abból, hogy a földrajz mellett szinte minden érdekelt. A természetföldrajz persze előnyt élvezett, de nem mehattünk el egy kastély, egy vár vagy múzeum mellett, hogy meg ne néztük volna. Ebből is felkészült, s a legváratlanabb pillanatban előhúzott egy útikönyvet vagy valamilyen, témába vágó nyomtatványt.

A külföldi utakon a legfontosabb tanácsa volt – amire példát is mutatott – hogy mindig vigyünk szótárt és az akkor divatos kiadvány, az *1000 szó... románul, szlovákul, szerbhorvátul* egy megfelelő példányát, amiben hasznos mondatok is voltak (azon kívül, hogy *sok feladatot vállalok az egyetemi KISZ szer-*

vezetben). És persze előtte tanuljuk meg a tájékozódáshoz szükséges legfontosabb szavakat és főleg a számokat. Meg azt is, hogyha bemegyünk egy hivatalos helyre, étterembe, kocsmába, köszönjük: *jó estét kívánok, bună seara*. Magyar faluban ebben a sorrendben, románban fordítva.

A diósgyőri vár tornyán a Bükköt bemutató előadása alatt (szerencsére hosszan beszélt) a tőle kapott útikönyv alapján felkészülve nekem kellett a vár építéséről, történetéről előadást tartani a hallgatóknak (1968)

Nagyon sok szakmai megbeszélésre, kutatási projektek indítására, földrajzi társasági eseményre kísértem el. Nemcsak elvitt, hanem beajánlott az ilyen munkákba, legtöbbször valamilyen többé-kevésbé hivatalos megbízásokra. Az más lapra tartozik, hogy a lehetőségekkel élni tudtam, de végül is Ő segített így az előrehaladásomban. Közös közlemények nem nagyon születtek, de bevont olyan munkákba, amelyek egyéni publikációs lehetőségeket adtak.

Éveken át nemcsak szemlélőként ültetett be a vizsgáira, hanem a külön kérdésként feladott rajzos feladatok, vázlatos térképek, szelvények elbírálását is rám bízta, és ezzel bevont

a vizsgajegyek megállapításába is. Itt néha óvatosan vitáztam, mert már feltűnt, hogy a vizsgázók előélete befolyásolta az osztályozásban.

*Finnországi terepgyakorlaton a Pielis-tónál.
Baloldalon felül áll Székely András (1966)*

Székely András nyughatatlan, dinamikus, soha nem fáradó, állandóan lobogó egyéniség volt, aki mindig, mindennel késett. Azzal dicsekedett például, hogy az esküvőjéről is elkéselt.

Az időzavara általános volt, ami még az egyetemi előadásokban is megnyilvánult. Például *Európa természetföldrajza* egy féléves tantárgy volt, és a második félévben a többi kontinens földrajzára került volna sor. De ő abból a gondolatból kiindulva, hogy a környezetünket jobban, részletesebben kell megismernünk, igen hosszan foglalkozott az *Alpok*, a *Kárpátok* és a *Balkán* (északi részének) tárgyalásával meg – kevésbé részletesen – a *Német–Lengyel-síksággal*. 1964 tavaszi félévében (ekkor voltam harmadéves) ez oda vezetett, hogy a tan-

év befejezése után egy szombati napon bekérte az évfolyamot, és reggel kilenctől délután egyig „leadta” *Dél- és Kelet-Ázsia, Dél-Amerika, Ausztrália és Óceánia* természetföldrajzának legfontosabb vonásait (Kéz Andor már októberben beszélt *Észak-Amerikáról*). Ugyanakkor voltak ennek jó következményei is. Amikor az ezerkilencszázkilencvenes évek elején „divatba jött” *Magyarország földrajza* helyett a *Kárpát-medence földrajza* tantárgya más egyetemeken, főiskolákon, mi sokáig ellenálltunk ennek, mert már *Európa* tárgyalásakor ez a téma alaposan előkerült *Nemerkényi Antal* jóvoltából, mintegy *Székely András* örökségeként. No és a társadalomföldrajzosok sem akarták bevezetni, mert nem volt hozzá elég anyaguk.

Székely magyaráz (1972)

„Jobb lában a pedimenten,
bal lábam a glacis-n” –
mutatta az abasári szőlőben
(1994)

1972-től lett tanszékvezető. Nem volt könnyű dolga, mert az örökségül kapott tanári kar – finoman fogalmazva is – gyenge volt. Egyszerű tényként csupán leszögezem, hogy volt egy adott személyi összetételű *Természeti Földrajzi Tanszék*, valamikor az 1960-as években. Vezette egy jó szándékú, tudós ember, *Láng Sándor*, akit – éppen azért, mert EMBER volt – felfaltak az ordasok. Azonban az idő lassan kikezdte ezt a társaságot:

az egyik állítólag a villamoson felejtette a 15 éve készülő kandidatusi értekezése kéziratát, a másik gyomorfekélyt kapott, a harmadik hosszas pszichiátriai kezelésre szorult, a negyedik simán elment magától – szóval egyenként hullottak. De mi lehet a biztosíték arra, hogy nem hasonlóké kerülnek a helyükre, körforgásban folytatva a megindult kontraszelekciót?

Székely András énekel a szobi terepgyakorlaton vacsora után (1985)

Egy főnök kellett, aki tud és mer válogatni, építeni, és a lehetőségekhez képest lassanként átalakítani egy társaságot, amely csapattá, a saját lábán megállni képes közösséggé kovácsolódhat össze, s tovább viszi a feladatot, a hivatást. Székely András ezt a munkát végezte el, amikor alapot teremtett egy másfajta jövőnek. S ha egyebet nem is mutatott volna föl ennyi idő alatt, ez önmagában is elég lenne arra, hogy beírja nevét egyetemünk nagykönyvébe.

Ezt az elvet átvettem, és 1992-től következetesen alkalmaztam, amikor lehetőség volt – vagy teremtdődött – új, fiatal

tehetségeket bevonni a tanszék munkájába. A választásokban szerencsém is volt, mert sorozatban jöttek a kiválóbbnál kiválóbb diákok. És az új doktori képzési rendszer is elősegítette a biztos válogatást. Ugyanakkor számos olyan példája is akadt, amelyet el akartam kerülni vezetőként.

A véletlen úgy hozta 1995-ben, hogy egy nemrégiben bevezetett, több előadás új tantárgyban a tanév utolsó óráját Ő tartotta. Az óra végén (gyakran beültem ennek a tárgynak az előadásaira) felhívtam a diákok figyelmét arra, hogy nekik ez csak a harmadik befejezett tanévük, *Székely Andrásnak* viszont az ötvenedik, s egyúttal az utolsó.

Ötven évet töltött katedrán, ebből 42-t az ELTE *Természetföldrajzi Tanszékén* oktatott. A *Bevezetés a földrajzba* című tantárgytól kezdve szinte minden természetföldrajzi alaptantárgyat tanított, szakszemináriumot, rengeteg kirándulást, terepgyakorlatot vezetett, diákköri- és szakdolgozatokat irányított, diákok százaival megismertette, s ami ennél fontosabb, megszerettette a földrajzot, elsősorban a geomorfológiát.

Aspiránstól, tanársegédttől tanszékvezető docensig járta az egyetemi ranglétrát; kezdetben gyakorlatvezetőként, később előadóként meghatározó hatással volt a hallgatóságra. Mi, akik a tanszéken hosszabb ideig együtt dolgozhattunk vele, nem csupán a szakma, a földrajz szűkebb területén, hanem szinte minden téren éreztük és őriztük több évtizedes jelenlétét: szállóigévé vált mondásai néha megnevettettek, olykor eligazítottak a nehéz helyzetekben. Kijavítottuk a germanizmusokat a mindenkori dékán körleveleiben, úgy szerveztük a kirándulást, a terepgyakorlatot, ahogyan Tőle tanultuk, s még akkor is hatása alatt cselekedtünk, ha tudatosan másképpen oldottunk meg egy feladatot. Mert emlékeztünk arra is, hogy sohasem a formalitásokat nézte, hanem a célt tekintette, s tudta, hogy többféle úton is el lehet érni ugyanazt; mindenki másféle egyéniség, tehát másféle módon is eljuthat a helyes megoldásig.

A jeles évfordulók kapcsán fölmerül a kérdés, vajon mi marad meg abból a sok előadásból, az órákon kívüli foglalkozásokból, a kirándulásokból, a kutatómunkából, a bizottságokban, az adminisztráció labirintusaiban eltöltött időből, a sok hasznosult meg elfecsérelt energiából? Talán a nyomtatott papír, a diaképek celluloidja vagy a hangszalag őriz meg valamit

a tanárból, a kutató eredményeiből, a tanszékvezetőből? Nem hiszem, hogy a holt anyagban, a tárgyakban, a könyvekben kell keresni a maradandóságot. *Bennünk, az élőkben rostálódik meg, őrződik vagy vész el a múlt.*

*Kilimandzsáró, Gilman's Point (5756 m).
A 60 éves Székely András tanítványaival: Balról: a hegyi vezető,
Székely András, Kis Éva, Borsos Balázs, Móga János – 1985-ben*

A tűzhányók alaktanáról írt új könyvének saját fényképével illusztrált színes borítójával boldogan integetve, megszott lendületével robbant be még hétfő délután a tanszékre a nyugdíjasként is nyughatatlan *Székely András*. Sorolta terveit, hogy e könyv korrektúrája után nekilát az újabb feladatnak, a *Magyarország tájmonográfiája* sorozat utolsó kötetének szerkesztéséhez s azon belül is elsősorban a szeretett *Mátra* természetföldrajzának megújított összefoglalásához.

Pihenésről korai beszélni, mondta, még újra felszaladna az említett címképen pompázó *Popocatepetl* csúcsára, de a *Himaláját* már nem vállalná (különben sem tűzhányó).

Örömet megosztani jött volt tanítványai, akkor már kollégái körébe, ahogyan évek, évtizedek óta mindig megtette, mint olyan ember, aki számára a szakma, a tanítás és tanítványai egész életében az első helyen álltak. De holnap *Siófokra* utazik meglátogatni édesanyját.

Hihetetlennek tűnt hát a hétvégi hír, hogy az örökké lobogó, szünhetetlen lelkesedésű egykori tanszékvezetőnk tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Egy történet 2007-ből. *Európa természetföldrajzának* új kiadásában *Nemerkényi Anti* alig 50 oldalas régi anyagát külön kötetben megjelentetve több mint 120-ra bővíthettük ki. A szoros határidő miatt az egyes fejezeteket szét kellett osztani, amit így összesen kilencen készítettünk el. A szerkesztést magam végeztem. A könyv lektora *Kerényi Attila* volt, aki igen alapos munkát végzett (mint általában). Lektori véleményében feltűnőnek találta azt, hogy a sokszerzős munkának szokatlanul egységes a stílusa. Akkor döbbsentem rá, hogy valamennyi szerző *Székely András* Európa-előadásait hallgatta, tőle tanulta a regionális természetföldrajzot! Kell-e ennél nagyobb hatás?

Székely András magyaráz a hallgatóknak a visontai lignitbányában (1972)

*Székely András fényképez.
Egyszer azt mondta, hogy „szinte csak azok a képek maradnak meg
bennem elevenen, amit a fényképezőgépen keresztül láttam.”*

Székely András a Földrajzos, a Tanár és az Ember

HEVESI ATTILA
professor emeritus,
Miskolci Egyetem

1959 őszén kezdtem egyetemi tanulmányaimat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának földrajz–biológia szakán. A első három év folyamán földrajzból olyan, immár legendás professzorok tanítottak, mint *Bulla Béla*, *Mendöl Tibor* és *Koch Ferenc*. *Székely Andrást* akkoriban, mikor minket még nem tanított, professzoraink úgy emlegették, hogy a „kis Székely tanárúr”. A „kis” nem termetére, hanem fiatalabb korára – még csak tanársegéd volt – vonatkozott; s ezt a jelzőt főleg *Koch Ferenc*től (aki a *Műszaki Egyetemen* tanára volt) hallottuk; semmiképpen sem bántó hangsúllyal, inkább kedves szeretettel.

Harmadéves korunkban kezdett tanítani minket. Igazi szakmai lelkesedéssel és alapos tudással. Előadásai javát saját színes vetített képeivel kísérte, ami akkoriban nem volt gyakori. Meghatározó része volt – és máig van – abban, ahogy magam is a miskolci *Földes Ferenc Gimnáziumban*, később a *Miskolci Egyetem Földrajz Tanszékén* tanítottam, s még tanítok.

1962 nyarán az Ő vezetésével volt szerencsénk a *Bukaresti Egyetem Földrajz Tanszékével* közös „csere” terepgyakorlaton részt venni. Minthogy a romániai hallgatók között számos erdélyi magyar is volt, a „tolmácsolás” nem okozott gondot. Az érdekes „regáti” utat követően (Calafat, Bukarest, Jalomița-völgy) *Erdélyben* jártunk, ahol a megmásztuk a *Brassói-havasokat* egészen az *Omulig* (2505 m), a szomszédos *Királykőt* (2238 m), sőt a *Páringot* is (2519 m).

Néhányan korábban jártunk a *Magas-Tátrában*, de a jégkorszaki felszínalakulatok szakszerű értelmezését ott helyben *Székely András*tól láttuk, hallottuk, és értettük meg, ahogy a változó kötőanyagú homokkő lepusztulás formáit is. Évfolyamtársunk, *Draskovits Rózsi* a *Páringban* kezdett komolyan érdeklődni, majd foglalkozni a havasi rétek és törpefenyvesek övének élővilágával (2000-ig az ELTE TTK *Növényrendszertan-Növényföldrajz Tanszékének* tanára, docensként vonult nyugdíjba).

Pihenés Calafatban. Fának dőlve Székely András, mögötte ül Hevesi Attila, áll Draskovics Rózsi (1962)

Az útvonalat ezután már főleg a *Bukaresti Egyetem* magyar hallgatói és *Székely Tanárúr* állították össze – *Gyilkos-tó*, *Kolozsvár*, *Tordai-hasadék*, *Hátszegi-medence*, *Torockó* és természetesen a *Székely-kő*. Útközben minden fontos település népeiről, műemlékeiről, történelméről beszéltek, és beszélt a *Tanárúr*, ahogy a „maradék” magyarországi terepgyakorlatokon is.

Természetföldrajzot, főleg felszínalaktant szerető és művelő tanítványait végzésük után is figyelemmel követte. Minthogy

Átkelés a bokáig érő Jalomica folyón. Bal szélén Székely András.

*Utunk legmagasabb pontján: a Mindra tetején (2529 m).
Balról a második Székely András.*

„csavargásaimat” a *Budai-hegységben* és a *Pilisben* kezdtem, kézenfekvő volt azokat a *Bükk* karsztvidékein folytatni. Hozzánk, *Miskolcra*, többször is ellátogatott. Nemcsak a *Földes Ferenc Gimnáziumban* tartott földrajzóráimat hallgatta meg, hanem a *Bükkben* a kiskfennsíki „tantöbörben” – ahová diákjaim iskolai táblát vittek ki, hogy írni, rajzolni lehessen rá – tanítványaimnak a karsztról is magyarázott.

*A Királykő sziklatornya tetején ül
Hevesi Attila (1962)*

Első feleségemet, *Takács Gizellát*, aki szintén tanítványa volt, édesapám meghívására 1967-ben látogatóba „kiengedték” az *Egyesült Államokba* (engem akkor nem), és végignézhetette a *Grand Canyont*, ahol *Székely Tanárúr* akkor még nem járt. Vetítéssel kísért beszámolóját végig jegyzetelte (ahogy később az én *Lassen-tűzhányóról* [1973/74], majd *St. Helens-ről* [1981/82] tartott beszámolóimat is).

Amikor „kisdoktori” értekezésemet készítettem, és már a *Bükkalját* is valamennyire ismertem, elhívtam *Székely tanár urat* a *cserépváraljai*, mindkét oldalán (középső-miocén) riolit-tufából összesült látványos oszlopokkal szegélyezett *Felső-szorosba*, amelyeket Ő még nem látott. „Attila,” – mondta – „tudja, csak az a baj ezzel a szurdokkal, hogy nem a Mátrában van.”

Szeretett tanítani éppúgy, mint újabb és újabb tájakat bejárni. Írásaiban a szakszerűség mellett mindig a magyar nyelv gondos és pontos „használatát” és ápolását tartotta legfontosabbnak. *Európa* és a *Szovjetunió* természetföldrajzáról írt fejezeteit (1968, ill. 1978) máig fontos elolvasni. Sokféle föladatot vállalt, s ezekből tanszékvezetőként is bőven volt miből. Szerencsére, bár kissé későn, megírta és megvédte akadémiai nagydoktori értekezését.

Tanszékvezetői utódai közül az Ő tanítványa *Gábris Gyula* és *Karátson Dávid*. Mindannyiunk súlyos vesztesége, hogy közülük a tanárként és tudósként is kiváló *Nemerkényi Antal* korán átköltözött a „másik világba”. *Székely tanárúr* tanítványa

többek között *Horváth Erzsébet* és a társadalomföldrajzos *Izsák Éva* is, akikre szintén komoly hatással volt és van. Óradóként és néhány évig félállásban az *ELTE Természetföldrajzi Tanszékén* nekem is szerencsém volt a tanár úrral együtt tanítani, beszélgetni és számos dolgot megvitatni. A bevezetőben említett „igazi nagy Professzorok” közül Tőle tanulhattam a legtöbbet. És ezzel, minden bizonnyal, nem vagyok egyedül. Temetésekor, a Farkasréten, én mondtam a befejező búcsúbeszédet. A végén elkezdtem énekelni a *Himnusz*t. Sokan voltak, mindenki velünk tartott. Neki kijárt...

Székely András hallgatóknak magyaráz

Utóirat – hagyaték

Az, hogy miskolci gimnáziumi tanítványaimat és miskolci egyetemi hallgatóinkat többször elvittük *Erdélybe*, s az utóbbiakkal nyári terepgyakorlatkor néhányszor megmásztuk a *Vezúvot*, az *Etnát* és a *Vulcanot* – a *Strombolit* csak azért nem, mert éppen hevesen kitört –, jórészt *Székely Tanárúrnak* köszönhető!

*Székely András Tanárúr a Déli-Kárpátokban egy pásztor szamara hátán
(1962)*

Emlékforgácsok Székely Andrásról

PROBÁLD FERENC

professor emeritus

ELTE

Székely András egyenes jellemű, karakán magyar ember volt, aki mindent megtett a hazai földrajztudomány legjobb hagyományainak megőrzéséért és kiemelkedő földrajztudósaink emlékének ápolásáért olyan időkben is, amikor ehhez nem kevés bátorság kellett. Ezzel kapcsolatban hadd idézzem fel két személyes emlékemet.

1970 július 23-án volt *Cholnoky Jenő* születésének 100. évfordulója. A közismerten nemzeti érzelmű, hazája iránt mélyen elkötelezett professzor nevét a kommunista rendszer – amennyire csak tehette – feledtetni igyekezett. A *Magyar Földrajzi Társaság* és a *Földrajzi Közlemények* teljes hallgatással siklott el a jubileum fölött, és nem került sor megemlékezésre az ELTE földrajzi tanszékein sem. Ezzel szemben Székely tanár úr – félig-meddig magánemberként – néhány fiatal kollégáját és arra érdemes tanítványát maga köré gyűjtve, elvezette e kis csoportot Cholnokynak a *Kerepesi temetőben* lévő sírjához, amelyen koszorút helyezett el. Magam is jelen lévén az eseményen, volt alkalmam meghallgatni Székely tanár úrnak a tőle megszokott lelkesedéssel elmondott emlékbeszédét, amelynek talán utolsó élő tanúja vagyok. Mivel ekkor már félig-meddig a *Természet Világa* külső munkatársának számítottam, sikerült a lap egyik számában pár soros híradást elhelyeztetnem „Koszorúzás Cholnoky Jenő sírjánál” címmel, ami az eseménynek némi hivatalos látszatot is kölcsönzött. Ezzel nagy örömet szereztem a tudós özvegyének, *Cholnoky néninek*, aki akkorra már nyugdíjba vonult ugyan

az intézeti könyvtárból, de azért néhanapján még ellátogatott hozzánk az egyetemre.

1979-ben, *Teleki Pál* születésének 100. évfordulóján a *Magyar Földrajzi Társaság* és folyóirata megint csak hallgatott. Elnöke, *Radó Sándor*, a választmányi ülésen kerek perec kijelentette: *Telekiről* pedig egy szó se essék, róla már mindent megírt a *Népszabadság*. A *Magyarhoni Földtani Társulat* viszont szervezett egy – igaz, meglehetősen szűk körű – emlékülést. Erre az ELTE *Földtani Tanszékének* egyik kis tantermében került sor, ahol *Teleki* egykori közeli munkatársa, az utóbb nagyszerű vízföldtani pályát befutó *Rónai András* számunkra sok újdonságot tartalmazó, személyes emlékekben gazdag, ragyogó előadást tartott *Telekiről*, a tudósról s az emberről. Hogy ezen ott lehettem, az *Székely tanár úrnak* köszönhető, ti. ő hívta fel figyelmemet az eseményre, és vitt magával, mondván: érdemes lesz eljőnnöd. Igaza lett. (Mellékesen: jelen volt ezen az ülésen – még egyetemi hallgatóként – *Kubassek János* is, aki *Rónai* ismeretségének nagy hasznát vette későbbi múzeumi gyűjtőmunkája során.)

Székely tanár úr úgy él az emlékezetemben – és nem csak az enyémben – hogy örökösen siet, rohan, mégis állandó időzavarral küzd. Nem véletlenül szólt így a korabeli diáknóta egyik strófája: „Csak Székelyben van élet, van élet, de ő mindig elkésett, elkésett.” (Elkésett akadémiai doktori értekezésével is: csak 68 éves korában, már nyugdíjasként védte meg, ezért nem kaphatott professzori kinevezést.)

Székely tanár úr igen szigorú, sokat követelő vizsgáztató volt, aki – miként az egész akkori földrajztudomány – mai szemmel nézve túlságosan is nagy súlyt helyezett a rendkívül aprólékos névanyagra. (Máig emlékszem például arra a nevezetes tényre, hogy *Sri Lanka* legmagasabb csúcsának neve *Pidurutalagala*.) Jómagam 1962. június 25-én vizsgáztam *Székely tanár úrnál* leíró természeti földrajzból. Talán hárman-négyen lehattünk aznap reggel 9 órára berendelve. Én utolsóként, fél tizenkettőkor kerültem sorra. Ám épp csak a húzott tétel végére értem, amikor *Székely tanár úr* felpattant, és elszáguldott valahová, ott hagyva engem azzal: várjak, mindjárt jön, és folytatjuk. Két óra tájban került elő, s ekkor már a téma minden apró részletéről tett fel kérdéseket, ám rövid félóra

múltán elnézést kért: sürgősen el kell intéznie a repülőjegyét, s azzal ismét faképnél hagyott. A vizsga harmadik felvonására 5 óra után került sor, és egy nagy jeles beírásával végződött. Ez volt életem leghosszabb s emiatt legemlékezetesebb vizsgája: egészben véve csaknem kilenc, jóformán étlen-szomjan eltöltött órát vett igénybe, de „tisztán” is legalább két óra hosszat tartott.

Alig egy évtizeddel később azt a megtisztelő felkérést kaptam a *Földrajzi Közlemények* szerkesztőjétől, hogy készítsek recenziót a folyóirat számára a *Gondolat Kiadó Európa I.* című kötetéről, amelynek jelentős részét *Székely András* írta. Ifjonti lelkesedéssel láttam munkához, és sikerült a szövegben néhány olyan apró hibát, tévedést találnom, amelyet a recenzióban is szóvá tettem, noha tartottam tőle, hogy a szerző neheztelni fog érte. Egyáltalán nem így történt! *Székely tanár úr* kifejezetten megdicsérte írásomat, és külön kiemelte szemfülességemet is a hibák felfedezéséért. Ettől kezdve bekerültem a fiatalabb kollégák azon szűk körébe, akiknek véleményét egy-egy fogas kérdés kapcsán időről időre kikérte. Az ilyen konzultációk, körkérdések tárgya nem ritkán egyes szakkifejezések használata vagy azok helyessége volt.

Székely András ugyanis időt és fáradságot nem kímélve törekedett arra, hogy írásainak minden mondata nyelvileg tökéletes, szabatos és pontos legyen. Az idegen szavakat és szakkifejezéseket, ahol csak lehetett, igyekezett elkerülni, és helyettük – gyakran a népnyelvből merítve – magyar változatokat használt. Ahol nem talált megfelelőt, ott maga is alkotott magyar szakszavakat. Tőle származik például a tömbboltozat (antiklinorium) és tömbteknő (szinklinorium) kifejezés. Nyelvújító ötletei közül talán a legsikeresebb a szuffóziót helyettesítő alagosodás volt, amely végleges formáját épp egy „tesztelő” konzultáció során, *Nemerkényi Antal* kollégánk módosító javaslata révén nyerte el.

Székely András szellemi örökségének ezt a részét a mai geográfusok közül sajnos csak kevesen érzik magukénak, mert ellenkezik a tudomány világát uraló „trendi” korszellemmel. Manapság, ha egy magyar geográfus magyar tárgyú, magyar felhasználóknak szánt kutatási eredményeit magyar szakfolyóiratban közli, tizedannyi elismerést sem kap, mint ha egy Q2-es angol nyelvű fórumon helyezi el tanulmányát.

A tudományos ismeretterjesztés lenézett tevékenység, a fogalmazás gondját pedig lassanként (?) átveszi a nyelvi finomságokra még (?) nem fogékony mesterséges intelligencia. Mindez nem a magyar szaknyelv gyarapodása, hanem el-sorvadása irányába mutat. Kár.

*Lengyelországi terepgyakorlaton lengyel (?-jel jelölve) és magyar hallgatókkal a Nida-medence karsztvidékén.
Felső sor balról: Kaszovszky professzor, Ihász Ildikó, ?, ?, Lerner János, Horváth Gergely, Tardy János.
Alsó sor jobbról: Székely András, Hidegkuti Krisztina, ?, Zsiga Attila, ?
(fotó: Nemerkenyi Antal, 1975)*

Székely tanár úr a Lóczy-teremben és a terepen

CSILLAG GÁBOR

geológus, Földtani és Geo-
kémiai Intézet, HUN-REN

Több mint 50 év telt el a *Székely tanár úrral* történt első találkozásom óta. Az eltelt évtizedek egyértelműen bizonyították, a találkozás meghatározó volt számomra. Az idő ilyen távolságából nehéz pontos helyszíneket, időpontokat megadni, erre nem is törekszem. Személyes emlékeim próbáltam meg összefoglalni.

Előadó a Lóczy-teremben

Az első találkozás egyetemi tanulmányaim első napjaihoz kapcsolódik. Akkoriban szokatlanul nagy, 40-50 fő körüli hallgatói létszámmal indult – különböző bölcsészkarok szakokkal összekapcsolva – a földrajz tanárszakos évfolyam, 1973-ban. A *Bevezetés a földrajzba* tárgy előadása ilyen létszám mellett természetesen a Kun Béla téri épületben (Ludovika) csak a Lóczy-teremben történhetett. Az előadó *Székely András* tanár úr volt. Nagyon érdekes, lendületes előadásokat tartott. A hallgatókat is rendszeresen bevonta az előadásba. Kérdezett, és várta a válaszokat. Az előadások élményt jelentettek számomra.

Az évfolyamunk a Lóczy-teremben III. évben találkozott ismét a *Tanár úrral*. Regionális természeti földrajzot adott elő. Előadásai pergők, gyorsak, mégis jól jegyzetelhetők, követhetők voltak. Előadását szemléletes emlékekkel szakította meg, felrázva a hallgatóságot, rövid pihenőt tartva. Időkeretet szétfeszítő méretű anyagot igyekezett átadni. Ahogyan egykori hallgatója visszaemlékezett rá, amikor belépett a terembe, már

mondta az előadását, és amikor kifelé ment az óra végén, még mondta...

A geomorfológiát (általános természeti földrajz) sajnos nem ő adta elő az évfolyamunknak. Azonban néhány éve eljutott hozzám a későbbi geomorfológia előadásainak egy, a hallgatók által összeállított, 140 oldalt meghaladó terjedelmű jegyzete. A jegyzeteket átnézve érezni lehetett, hogy mindent el akart mondani a hallgatóknak. A teljes geomorfológiai alaptudás átadására törekedett.

A terepen

Az előadásokon hallottakat többnapos tanulmányi kirándulásokon terepen is megismerhettük. *Székely tanár úr* legfontosabb, legkedvesebb kutatási területe a *Mátra* volt. Vezetésével ismerhette meg évfolyamunk a vulkanikus hegység és környéke számos geomorfológiai szempontból fontos pontját. Ezek közül nem maradhatott ki *az abasári kápolna környéke, a Sár-hegy hegylábfelszíne*. A mai lehetőségek sokkal könnyebben bemutatathatóvá, megérthetőbbé teszik a geomorfológiai helyzetet, mint amilyen lehetőségek a szakemberek számára néhány évtizede rendelkezésre álltak. A *Tanár úr* magyarázatai azonban így is megállták a helyüket, valószínűleg nem csupán én emlékszem sok részletre az elhangzottakból.

Az előadásokon hallott, jegyzetben, tankönyvben olvasott formák, folyamatok szemléletes terepi bemutatását köszönhatték a hallgatók a tanulmányi kirándulásnak.

A tanár, a szakvezető

III. évtől vált szorosabbá kapcsolatom *Székely tanár úrral*. Egyértelmű volt számomra, geomorfológiával és ehhez kapcsolódó geológiával szeretnék foglalkozni. Kértem a *Tanár úr* támogatását, hogy a II. év végi szigorlatok eredményes letételét követően III. évtől egyszakos geográfus hallgatóként folytathassam tanulmányaimat. *Székely tanár úr* támogatásával III. évtől

Németh Géza évfolyamtársammal egyszakos geográfus hallgatóként folytathattuk tanulmányainkat.

*A Sár-hegy keleti lejtői a hegyláb felszínével.
A nyíl az abasári kápolna helyét mutatja.*

*Székely tanár úr a harmadéves évfolyamnak magyaráz
a viharos szél előtt az abasári kápolna előterébe húzódva*

Egyéni órarendemet ettől kezdve minden félévben Székely tanár úr állította össze. Hivatalosan! Azonban mindent megbeszélt velem, a félévek elején leült egyeztetni a felveendő tárgyakat. Nyitott volt, elfogadta javaslataimat. Hagyott szabadon abba az irányba orientálódni, amerre szerettem volna. Voltak javaslatai, de alapvetően rám bízta, milyen órákat veszek fel. Előfordult, az általa javasolt speciális kollégium félbehagyását is elfogadta indokaim meghallgatását követően. Bizalmat kaptam a Tanár úrtól, ez nagyon fontos volt számomra.

A hasznosi vár környékén a hegység belső részének felszínformálódását magyarázza Székely tanár úr

A harmadév utáni geomorfológia/természeti földrajz terepgyakorlaton a Mátrában voltunk Székely tanár úr vezetésével. Terepen ugyanúgy meghallgatott, mint a tanrend összeállításánál. A Mátra földtani térképezését végző édesanyámmal a hegység nagy részét bejártam gyerekkoromtól. Ezt a helyismeretet méltányolta. Ismét bizalmat kaptam tőle, távoli, érdekes terület feldolgozását kaptuk csoporttársammal feladatként.

Egyetemi kapcsolatunk a szakdolgozatom elkészítésével zárult. Ahogy korábban is, témaválasztásomban is teljes önállósággal dönthettem. A MÁFI-ban készült munkámat alaposan megbírálva, részben elfogadva, eredményeimet jó (4) osztállyal fogadta el.

Mit vittem magammal – Székely tanár úr hatása...

Előadások, tanulmányi kirándulás, terepgyakorlat, szakmai vezetés... 5 év *Székely András* közelében; mit is adott a hallgatóinak? Szemléletmódot, hogyan nézzünk egy tájra, a tájalkotó tényezők fontossága belénk ivódott. Alapos áttekintést a Föld természetföldrajzáról. És mindenekelőtt a természetföldrajz és egyben a természet szeretetét.

Nekem személy szerint mit adott ezen felül a *Tanár úr*? Ami talán számomra legfontosabb volt, a bizalmát, a szabadságot, hogy a magam útját megtaláljam. Ehhez pedig még hozzátette szakmai pályafutásom egészére az elköteleződést a planációs felszínek vizsgálata iránt. A „tönkfelszínek” és hegylábfelszínek iránti érdeklődésemet a *Tanár úr* keltette fel, és máig meghatározza szakmai gondolkodásomat.

A folytatás – kezdő kutatóként

Az egyetem elvégzése után a kapcsolat *Székely tanár úrral* nem szakadt meg teljesen. A planációs felszínek kutatása is összekötött minket.

Itt azonban meg kell emlékezni egy régebbi Székely-tanítványról, sok éven át közvetlen kollégámról, *Bihari Dániel*ről. Dani szervezte meg közös terepbejárásainkat a *Bakonyban*, a *Balaton-felvidéken* és a *Keszthelyi-hegységben*. Sajnos Dani sincs már köztünk. Így nem tudtam pontosítani, mikor, merre jártunk, a fényképeim sincsenek meg ezekről az utakról.

Dani akkor már sok éve végzett földtani térképezést a *Bakonyban*. Én még kezdőként dolgoztam, a *Balaton* környékének geomorfológiai térképét készítve. A földtani felépítés és

a geomorfológiai folyamatok összefüggéseire koncentráálódtak ezek a kirándulások. A földtani felépítés és a földtani térkép geomorfológiai értelmezése a terepen – ez volt *Dani* célja a *Tanár úrral*. *Székely tanár úr* ugyanolyan figyelemmel hallgatott engem, mint az idősebb, tapasztalt kollégát. Több területen én magyaráztam a földtani környezetet, geomorfológiai helyzetet és a *Tanár úr* jegyzetelt. Ezeknek a terepbejárásoknak köszönhetem, hogy 1981 őszén, *Bulla Béla* professzor születésének 75. évfordulóján a *Természetföldrajzi Tanszék* által szervezett *Bulla Béla* emléktanulmányút egyes szakaszait én mutathattam be a III. éves hallgatóknak és a tanszéki kollégáknak.

A *Danival* és a *Tanár úrral* tett terepbejárások során a *Keszthelyi-hegység* planációs felszíneit alkalmam volt bemutatni *Székely tanár úrnak*. Ha közös fotó nincs is, ezek a felszínmaradványok emlékeztetnek *Székely tanár úrra* és egykori tanítványára, *Bihari Dánielre* is.

*Miocén etchplain/tönkfelszín maradvány kaolinites agyag kitöltésű töbrei a Keszthelyi-hegységben, Cserszegtomaj határában, 1981-ben.
A bánya ma már nem létezik.*

A „szent Mátra” apostola

Emlékeim dr. Székely Andrásról

NÉMETH GÉZA

*ny. szerkesztő,
Természet Világa*

Amikor *Dávid* – vagyis a tanszékvezető úr – megkeresett azzal, hogy ezen a megemlékezésen – mint egykori tanítvány – én is szóljak hozzá, először elbizonytalanodtam. Mit tudnék mondani a *Tanár úrról*, amit mások nem? Aztán hirtelen eszembe jutott! Van nekem valamim, ami *Székely András*hoz kötődik – valami, ami talán senki másnak nem volt. Két plusz egy nyugalmas óra, amikor nem szaladgált föl-alá, nem kotorászott a diái, a papírai között; csak ültünk egymással szemben, nem mint tanár és diákja, hanem kvázi egyenlő felekként, beszélgetőtársként. Ezért aztán nem is előadást akarok tartani – ebből valamiféle standup lesz, le sem írtam, mondom, ami eszembe jut.

1995 nyarán híret vettem: a *Tanár úr* nyugdíjba ment, és rövidesen hetven éves lesz. Interjút kellene vele készíteni. Addigra már, újságíró-szerkesztőként, túl voltam egy csomó interjún, köztük jó néhányat a földtudományok kiváló magyar és külföldi képviselőivel készítettem; afféle életút – nem életunt! – interjúkat. Nem is tudom, ő miért nem került sorra korábban; talán attól tartottam, hogy nemet mond. Felhívtam, és kellemes meglepetésemre belement. El kell mondanom, előre elszánt kérdésekkel sosem mentem interjúalanyokhoz; én beszélgetni szerettem velük: jön, ami jön, de persze – ha mód volt rá – alaposan felkészültem belőlük.

A *Tanár úrral* ilyen gondjaim nem voltak, kisebb megszakításokkal öt évig voltam tanítványa 1973 és 1978 között. Sokat köszönhetek neki, például azt is, hogy – *Csillag Gáborral* együtt – mi voltunk az elsők az ELTE történetében, akik geo-

gráfus diplomát szereztünk. Ilyen szak csak elvben létezett, a gyakorlatban nem. Ezt a *Tanár úr* kreálta nekünk.

Megtartottuk a földrajzos tárgyainkat, leadtuk a másik (bölcész és tanári) szakunkat, és fölveltünk minden geológiai alaptárgyat, továbbá egy csomó speckolt. Volt még egy hatalmas kedvezményünk. A *Tanár úr* szinte parancsba adta, hogy minden geo-évfolyammal menjünk el kirándulni, hacsak nem ütközik valami nagyon fontossal.

Így jártuk be három év alatt az ország összes hegységét, dombságát, síkságát, lösz- és karsztvidékét, így ismerhettem meg rengeteg kiváló fiatal kollégát, aminek a szerkesztői munkám során nagy hasznát vettem. És így kezdtem egyre több mindenhez érteni egyre kevesebbet – bár ezt az ELTE egy másik professzoráról mondták rossz nyelvek. Ez a szerteágazó ismeretanyag is bőséggel hasznosult a szerkesztői munkámban.

Elmentem tehát a lakására, és beszélgettünk. Ebből született meg az interjú, ami 1995-ben a *Természet Világa* szeptemberi számában jelent meg. Előbb persze elvittem neki jóváhagyásra a kéziratot, amibe – kellemes meglepetésemre – alig piszkált bele. (Igaz, hogy közben megittunk egy üveg bort.) A végén megjegyezte: Németh kolléga, nem is gondoltam, hogy magából ilyen jó újságíró lett. Ez nekem felért egy szigorlati ötössel.

Ötször vizsgáztam nála, de jelest, úgy rémlik, talán kétszer adott. A legjobban a negyedéves szigorlaton kapott négyes fájt. Nagyon felkészültem, mindent tudtam. Talán ő is érezte, hogy nekem ez rosszul esik, mert megjegyezte: Jó volt, Németh kolléga, jó volt, de magától mindig többet várok, mint másoktól. Ki tudja, miért, de engem a kezdetektől fogva kedvelt. Talán azért, mert elsőben, amikor a földrajztudomány alapjait adta elő, elég jó válaszokat adtam az órákon – no meg (már akkor is) – elég jókat tudtam kérdezni. Az államvizsgán aztán megkaptam tőle az ötöst, de ott meg belerondított a képbe Magyarország gazdaságföldrajza. *Perczel tanár úrnál* kihúztam Magyarország szarvasmarha-tenyésztését, ami engem kb. annyira érdekelt, mint mondjuk a Fülöp-szigetek mangótermesztése, ami egyébként – mint ezt jó pár évvel később személyesen megtapasztaltam – igen jó, a világ legfinomabb mangóját ott termesztik.

Újságíróvá válásom tehát megbocsáttatott, pedig nem nézte jó szemmel, de még *Gábris tanár úr* is berzenkedett, amikor megtudta, hová adtam be a pályázatomat. Jó lesz az magának? Mások cikkeivel bajlódni... csóválta a fejét.

Székely tanár úr feltételezte, hogy kutatói pályára készülök – és ez sokáig így is volt; talán a negyedik év közepéig-végéig. Akkor azonban rájöttem, hogy az nem nekem való. Éveken át dolgozni ugyanazon a témán, aztán a végén írni belőle egy tanulmányt, amit talán két-három ember, ha elolvas.

Ne értsétek félre, tisztelem az elhivatott kutatókat, de én alkatilag egészen más vagyok, és még időben rájöttem. Nekem az egész kellett – vulkánok, gleccserek, sivatagok, hegységek stb. Nem mondom, ha egy gyakornoki állást felajánlott volna a tanszéken... de erre semmi esély nem volt akkor.

Na meg a szakdolgozatom... Elvileg nála írtam, de konzultációra csak egyszer maradt kb. negyed órája, amikor egy késő délutánon sikerült elcsípnem a folyosón, és miközben kocsiján a Patyolatba vitte a szennyest, engem is bezsúfolt, és még szerencse, hogy dugók voltak az Üllői úton. Nem tudom, ezek után mit várt – adott rá egy kettest.

De vissza az interjúhoz. Szó esett például a pásztói tanári évekről, és végre megtudtam – amit talán kevesen –, hogy *miért lett szent a Mátra*.

„Sose felejttem el, egyik reggel azzal jött az igazgató, hogy a plébános úr beteg, menj be hittanórát tartani. Főltaláltam magam... A diákjaimat legfőképpen azzal lelkesítettem fel, hogy rendszeresen vittem őket kirándulni a Mátrába. Akkoriban, főleg 1948-tól, szinte rendeletben adták ki, hogy vasárnap délelőtt vigyünk kirándulni a gyerekeket, hogy ne mehessenek a misére. Vallásos emberek éltek arrafelé, úgyhogy elég nagy volt az ellenállás. Azt mondtam, menjetek el a 7 órás misére, aztán nyolckor indulunk kirándulni. Ekkor kezdődött a szent Mátra korszaka.”

Még hallgatóként került a pásztói iskolába tanítani, és az effajta öröm nekem is megadatott. Ötödéves koromban, pusztán véletlenből, az érdi *Vörösmarty Gimnáziumban* lettem óraadó földrajztanár, pedig nem is voltam tanárszakos. Egy idő után azon kaptam magam, hogy mintha ugyanolyan órákat tartanék, mint ő. Nem volt ebben semmi tudatosság, csak

az általa sokat emlegetett szemlélet. Miközben az új anyagot magyaráztam, egyúttal kérdeztem is, és a gyerekek is bármikor kérdezhettek. Nagyon élvezték. Még egy évet maradtam, immár munka mellett, és az eredménye az lett, hogy négyen is jelentkeztek egyetemre, földrajz szakra. Ilyesmi a *Vörösmarty* történetében még soha nem fordult elő. Ketten ma is a pályán vannak, sokéves tanítás után immár igazgatói minőségben.

Nem akartam, hogy az süljön ki a riportból, hogy „öt évig te kínoztál engem, most én kínozlak téged” (persze, dehogyan tegeződtünk), de azért egy-két kérdéssel gyengéden odaszúrtam neki.

„– *Mai szemmel nézve hogyan ítéli meg, igazán modern földrajzot tanított nekünk?*

– Tíz évvel ezelőtt nyugodtam meg teljesen, amikor Németországban járva az egyik egyetemen felkértek az államvizsga bizottság tagjának. Merem állítani, hogy a mieink többet tudnak; regionális földrajzból biztosan. Én új irányzatokat főleg a saját kutatási területemen és a regionális természetföldrajz oktatásában és szemléletében vezettem be, tehát ahhoz képest feltétlenül modern voltam, ahogyan még engem tanítottak professzoraim. Pár évi tanítás után láttam meg: mi az, ami megmarad, és mi nem. Ami marad, az a szemlélet.”

Mindenki emlékszik, amint felrajzolta a táblára egy-egy hegység keletkezését: a középső része jobban felemelkedett, a keleti része megsüllyedt, a nyugati kevésbé. Vagy fordítva. Aztán az *Alpok* takaróredői... Az rendben van, hogy *Afrika* dél felől nekinyomódik Európának... de miért, mitől? Ezt már meg se mertük kérdezni. Amikor aztán harmadévesen a geológusokkal hallgattam *Báldi Tamás* földtörténet óráit a földtan tanszéken, nagyon meglepődtem. *Tamás* tényleg korszerű geológiát tanított már akkor is, amikor az általam ugyancsak tisztelt *Kubovics professzor* még a geoszinklinális elméletet magyarázta. *Báldi tanár úr* családjának egy része már 1956 óta *Amerikában* élt, és előfizettek neki a fontosabb szakfolyóiratokra, és küldték a könyveket. Tőle hallottunk először a litoszféra lemezek mozgásáról, a lemeztektonikai folyamatokról, mely szót – lemeztektonika – a földrajz tanszékeken 5 év alatt soha nem hallottuk. Ehhez persze angolul is tudni kellett, s ennek a természetföldrajzi tanszéken akkor sajnos mindenki

híján volt; pedig az 1970-es évek közepén a passzátszelet már nem német, hanem amerikai kutatók fűjták.

Amiben Székely tanár úr kétségtelenül nagyon otthonosan mozgott, az a vulkánmorfológia volt.

„– *Kíváncsi vagyok, mit gondol, hogyan vélekednek Önről a volt diákjai?*

– Nagyjából sejtem, sőt tudom is. Egy csomó jó hallgatóm biztosan szeretett, a gyengébbek meg nyilván a pokolba kívántak. A szeretetre, tiszteletre abból merek következtetni, hogy most, amikor már sem használni, sem ártani nem tudok senkinek, sokan írnak újévre, a névnapomra, vagy ha bárhol találkozunk a 3-4 évtizede végzett hallgatóimmal. Persze, 43 évi egyetemi munka után nem kunszt összeszedni néhány tucat jó tanítványt.

– *Akkor én most megmondom, mi hogyan éreztünk. Féltünk a Tanár úrtól. A legjobb felkészültséggel sem mehettünk magabiztosan a vizsgára, nem is beszélve a szigorlatokról.*

– Belátom, hogy a követelményrendszerem kemény volt, de azt hiszem, meg is lett az eredménye. Sok egykori kiváló tanítványom került igen jó pozícióba.

– *A követelmény csak a dolog egyik oldala. Nekünk a Tanár úr megközelíthetetlennek tűnt, és az is volt. Valami fontosat gyorsan megbeszélni csak futtában lehetett a Lóczy-terem és a tanszékvezetői szoba között.*

– Ez nyilván a már említett örökös rohanásomból, elfoglaltságaimból, sokféle tisztségemből fakadt. De, ami nagyon érdekes, most az utódom, Gábris Gyula épp úgy panaszkodik a tanszékvezetői elfoglaltságaira, mint én...

– *Előadásokon emlegette néha viccesen, hogy vannak az igaz tudományok – ekkor a sajátjára gondolt –, és vannak a többiek (a gaz tudományok). Nekünk az volt az érzésünk, hogy a három földrajz tanszéknek szinte csak annyi köze van egymáshoz, hogy ugyanarról a folyosóról nyílnak az ajtói.*

– Az biztos, hogy nem volt kellő összhangban az oktatás a tanszékek között. Ma is az a véleményem, hogy a természettudományok egzaktabbak, mint a társadalomtudományok.”

Ebben sem nagyon értettem egyet vele, de nem vitatkoztam.

Nagyjából tehát így zajlott az interjú, melyből még bőven idézhetnék érdekességeket. Nekem is jó volt újraolvasni 30 év után, hiszen a megjelenése óta én sem láttam.

*Székely András osztrák társával a Marmolada jéggerincén
megpihen a csúcstámadás előtt*

Ami Székely András hivatalos életrajzaiból kimaradt

GÁBRIS GYULA

professor emeritus, ELTE

Valamennyi életrajza, még az 1997-ben saját kezűleg aláírt önéletrajza is így kezdődik: „1948-ban végzett a Műszaki Egyetem Közgazdasági Karának földrajz-történelem szakán”. A korábbiakról azonban semmit nem tudunk, és arra sem emlékszem, hogy Tőle valami fontosat hallottam volna, néhány morzsán kívül. Pedig sok időt töltötünk együtt, és hosszú beszélgetéseink voltak. A születésének 100-ik év-

fordulója alkalmából szervezett megemlékezés után lehetőség adódott, hogy – elsősorban a családtagok segítségével – kitöltsük ezt a 23 évet, és aztán személyes emlékeimmel életének, egyéniségének néhány kevésbé ismert vonását is felvázoljam ebben az írásban.

Gyermekkorában a fővárosból kitelepült köztisztviselők lakta kertvárosban, *Rákosligeten* élt szüleivel. Édesapja, *Székely László* (1897–1975) a II. világháború előtt banktisztviselőként dolgozott, majd a háború után a *Pásztó és Vidéke* ÁFÉSZ-nél volt revizor. Édesanyja, *Teichmann Stefánia* (1903–2001), szintén a háború után a pásztói mentőállomáson talált állást. *Székely András* 1931-ben kezdett járni a 8 tanteremmel és 11 tanítóval az átlagnál jobban ellátott *Rákosligeti Népiskola* (később Hősök Terei Általános Iskola, jelenleg Gregor József Általános Iskola) első osztályába.

Középiskolai tanulmányait az esztergomi *Páduai Szt. Antal Ferences Gimnázium* és *Kollégiumban* kezdte meg az 1935/36-os tanévben. A VI. osztályt 1941-ben végezte, de a minisztérium

1941-ben elutasította a *Ferences Gimnázium* bizonyítvány-kiállítási jogának meghosszabbítását, így az utolsó két évben már a budapesti *Vas utcai Kereskedelmi Középiskola és Gimnázium* tanulója volt, és itt érettségizett 1943-ban.

Ebben az évben felvételt nyert a *Budapesti királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának* földrajz-történelem tanári szakára. A *Kar Földrajzi Intézetében* nagyon jó tanárok voltak (1943/44):

Erődi-Harrach Béla, a közgazdaságtan és a szociálpolitika ny. r. tanára,

ifj. Lóczy Lajos, a közgazdasági geológia ny. r. tanára,

Teleki Géza, a földtan ny. rk. tanára, (1945 után)

Rónai András, a politikai és a gazdasági földrajz ny. r. tanára,

Fodor Ferenc, ny. rk. tanár, tanker. főigazgató, a gazdasági földrajz magántanára,

Kádár László, az újvidéki M. Kir. Keleti Kereskedelmi Főiskola rendes tanára, a száraz és félig száraz területek lepusztulása és gazdasági élete magántanára,

Strömpl Gábor térképész-alezredes, a természeti tájrajz magántanára,

Kéz Andor, c. rk. tanár, az általános földrajz magántanára,

Koch Ferenc szföv. keresk. középisk. tanár, a világrészek földrajza tanára.

Emellett gyorsírás, magyar nyelvhelyesség és stílus ill. magyar stílusgyakorlatok c. tárgyakat is tanítottak.

1944 őszén munkaszolgálatra rendelt levonteként lövészárkokat ásott Budán. Budapest légitámadásakor a kelenföldi pályaudvarhoz közeli *Harcos utcában* lévő, csaknem újonnan épült házukat bombatalálat érte, és lakhatatlanná vált. Ekkor valószínűleg az összes iratuk is megsemmisült. Az ostromot így családjával egy óvóhelyen élte át. Az óvóhelyről az oroszok többekkel együtt elvitték, de éppen *Rákosligen* meneteltek keresztül, ahol a helyismerete révén meg tudott szökni. A háborús pusztítás miatt a család *Mátrakeresztesre* menekült,

lovaskocsin szállítva a maradék vagyonukat, ahol átmenetileg egy faházban laktak, majd Pásztón találtak egy szoba-konyhából álló komfort nélküli lakást. Innen járt be az egyetemre.

Harmadéves hallgatóként 1945 szeptemberében a pásztói *Közgazdasági Technikum és Gimnáziumban* kezdett tanítani, és minden szabadidejében a *Mátra* hegyeit járta, s így lett a *Mátra* elkötelezett kutatója. 1948-ban kapta meg tanári diplomáját, majd a „Pásztó földrajzi képe” c. értekezését megvédve ez évben doktorált. Mátrai gyalogtúráin találkozott *Láng Sándorral*, aki akkor járta be a hegységet, adatokat gyűjtve és megfigyeléseket végezve készülő tanulmányához (1952), illetve a később megjelent könyvéhez (1955). *Láng* vette észre szakmai felkészültségét, elkötelezettségét, és ő javasolta később tanársegédnek a budapesti egyetem *Földrajzi Intézetébe*.

1951-ben vette feleségül korábbi gimnáziumi tanítványát, *Nagy Hajnalkát*. Házasságukból három fia (Árpád, majd az ikrek: Csaba és Zsolt) és egy leánya (Hajnalka) született. Szülei még sokáig Pásztón laktak.

Egyetlen, *László* nevű fiatalabb testvére (1927–1977) a szénhidrogéniparban dolgozott, így került a családjával *Siófokra*, az országos kőolaj-távvezeték-hálózat központjába, ahol lakást is kaptak. Az 1960-as évek végén *László* javasolta szüleinek, hogy költözzenek *Siófokra*, miután nyugdíjas korukban már egyedül maradtak pásztói lakásukban. Ő segítette *Siófokon* az építkezést, és lassan elkészült a siófoki ház.

Székely András 1952-től tanársegéd, majd *Bulla Béla* aspiránsa az ELTE *Általános Természeti Földrajzi Tanszékén*, de Budapestre csak 1954-ben költözött a családjával, mégpedig ismét *Rákosliget*re, de másik utcában, házban laktak. Így történhetett, hogy legidősebb fia, Árpád, ugyanabba az iskolába kezdett járni, ahová az édesapja.

1965. július 15-én lettem a tanszék tagja, és azonnal terepgyakorlatra mentem *Irmuskával* (Nagy Józsefné) *Klábertelepre*, ahol a kandidátusi értekezését készítve terepmunkát végzett. Ennek segítségével 1:5000-es méretarányú topográfiai térképet készítettem, hagyományos mérőasztal felszereléssel,

de ortofotó alapra. Augusztus közepén pedig *Székely Andrással* és tizenöt, főleg harmadéves diákkal, *Bulgáriába* vonatoztunk. Ez nem volt hivatalos csere, de a dékániban elfogadták önköltséges terepgyakorlatnak. *Székely* alaposan kidolgozott útitervével és az előre otthon (forintért) váltott vonatjegyekkel mentünk – meg egy ötszázezres *Bulgária* domborzata térképpel, amivel nekem mint térképésznek volt a feladatom tájékozódni a hegyekben.

Igazi hátizsákos túra volt, de sátor és hálózsákok nélkül – valahol majd csak megszünk tervvel. Első célunk a *Rila*. Kissé későn indultunk a hegyre a rilai kolostorból, így hamar besötétedett, és eltévedtünk. Ráadásul az ösvény is elfogyott, és egy meredek sziklafal tetején találtuk magunkat. Messze a mélyben kis tűz fénye pislákol; talán pásztorok lehetnek, gondoltuk. *Székely tanár úr* az előző évben egy hónapot töltött *Bulgáriában* – természetesen a hegyeket járva –, és megtanult néhány terepen fontos bolgár szót, mondatot. A sziklaperemen sorba állított minket, és vezényszóra teli tüdőből kellett üvölni bele a sötétbe többször egymás után, hogy *ggye je hizsa?* Vagyis, hol van a turistaház? Egy piciny fényfolt elindult lent, és néhány perc múlva megérkezett a pásztor, aki elvezetett minket a turistaházhoz. Nagy társaság volt már ott, és hatalmas tábortűz égett. Mielőtt a tűz fényébe értünk volna, sorba állította a csapatot, és hangosan énekelve a „jó estét kívánok, megjöttek a fehérvári huszárok”-at, bevonultunk (*Székely András* nem énekelt, mert attól félt, hogy mindenki elmenekül a házból – borzalmas énekhangja miatt). Szállás már nem volt, de tekintettel a nótázó bevonulásra, és mert magyarok voltunk (akkor nagy respektje volt ott a magyaroknak), kaptunk öt ágyat, amin tízen alhattunk fejtől-lábtól, heten pedig a konyhában kaptak helyet. Ez utóbbiak látszólag jobban jártak, de pirkadatkor aztán felzavarták őket: reggelit kellett készíteni.

A továbbiakban több hasonló helyzettel találkoztunk, mert természetesen mindenhová a késő esti sötétségben érkeztünk, és nem volt sehol előre foglalt szállásunk. A kalandok után a diákok átírták az ismert népdal szövegét:

Ha lement a Nap a maga járásán, / Akkor keresünk mi majd szállást, / Akkor tapizunk sötétben / S megágyazunk egy bűdös nagy kőre.

A Botev lapos tetején a bolgárok egy meteorológiai állomást és rádiótornyot működtettek, aminek közelébe külföldiek nem mehettek. Szó szót követő rövid tárgyalás után a *Tanár úr* megállapodott a kezelő személyzettel a 2300 méter feletti magasságban, periglaciális „pályán” egy focimeccsre. Ő is be-szállt, és bakancsával igen kemény hátvédnek bizonyult. Annak idején futball nyelven ezt így mondták: vagy a labda, vagy a baba. Sőt a végén még egyenlített is, a labdával együtt az ellenfél játékosát is betuszkolva a kapuba. Ezután itt is nagy barátság lett.

*A Balkán gerincén a Botev fennsíkja felé halad kis csapatunk
(a képen apró pontok baloldalt, 1965)*

Legjobb illegális éjszakai szállásunk a *Rodopében* volt. Sötétedéskor a völgy kiszélesedő részén találtunk egy nagy épületet. Körbejártuk, de nem volt senki, akivel beszélni lehetett volna. Az útról egy híd vezetett a padlásra, melynek ajtaja nyitva volt. Bevezényelte a társaságot a szénapadlásra.

– No, itt jól elalhatunk – mondta –, de vigyázat, nehogy leessen valaki, mert lyukak lehetnek, amelyeken keresztül ledobálják a szénát a szarvasmarháknak.

Hajnalban azonban mindenkit kizavart a padlásról, nehogy ránk találjanak, ha kijönnek dolgozni a tehénistállóba. Elmentünk nagyjából egy kilométert, és ott a patakban megmosakodtunk.

Az út fénypontja a *Balkán* gerincéről leereszkedve a *Sipka-hágó* alatti hasonló nevű városban volt szeptember 6-án. Ezen a napon lett *Székely tanár úr* negyven éves! Erős spórolással készültünk, hogy rendes szállásra menjünk, egy igazi étteremben vacsorázzunk, és még bort is rendelhessünk, hogy koccinthassunk az ünnepeltre. Ő szabadkozott, hogy nem iszik, és különben sem bírja. Erről aztán meggyőződünk, mert egy pohár bor után csak szelíd erőszakkal tudtuk megakadályozni, hogy a főtéren énekelve bemenjen a szökőkútba.

Hátizsákos terepgyakorlat Bulgáriában. A Rodope riolit tömbjei között balról Nagy Sándor, Nimmerfroth Károly, Nagy Gábor, Hegedűs Ernő (1965).

Számos kaland után a csapat teljesen összerázódott, mindenki vidám volt, élvezte az időnként fárasztó gyaloglást, hegy-mászást és a kalandokat is. Én meg életre szólóan megtanultam, hogy az utazás közbeni nehéz helyzetek egy kis leleménnyel megoldhatók, és azt is, hogyan kell vezetni egy ekkora társaságot végig jó hangulatban.

Hazatérve – friss gyakornokként – a helyszűkében lévő tanszéken szobatársak lettünk, amíg a *Múzeum körúton* voltunk, vagyis 1965 ősze és 1967 februárja között. Gyorsan meg-

tapasztaltam, hogy nagy a rendetlenség nála. Ez abban nyilvánult meg, hogy a füzetek, könyvek, különféle iratok papírai elborították az asztalát, és az övé elé tolt asztalomra is hamarosan átterjedtek.

Cserhádi diákköri kiránduláson alkalmas helyen focimeccsre is sor került.

*Állnak: Székely András, Csombó Ildi, Kukorelli Irén, Zarándi Eszter,
Orbán Ibolya, Gábris Gyula*

*Ülnek: Windháger Károly, Nagy Gábor (gépkocsivezető), Németh Zsóka,
Zoltai Márta. Labdával Labancz Judit (1971)*

Mint a tanszéken legfiatalabbnak, nekem jutott a térkép- és a fényképtár rendben tartása. Mintegy 2 mm vastag A/4-es kartonokra voltak felragasztva a fényképek, gyönyörű (kalligrafikus) betűkkel még *Cholnoky* írta rájuk a feljegyzéseket. Nos, ezekből hordtam be jó néhányat csaknem 20 centis magasságban bátyaként végig az asztalomra rakva. Ez a védőfal egy darabig állta a sarat, de aztán az irattömeg átcsapott rajta.

A *Ludovikára* költözve aztán Székely tanár úr külön szobát kapott, én meg először *Irmuskával*, aztán *Zámbó Lacival* kerül-

tem egy helyiségbe. Az új épületben igazán bőséges helyünk lett volna, mert *Láng Sanyi bácsi* orosz felesége (Jolán), építésmérnökként elkészítette a belső helyiségelosztást: nagy előadó, szakmódszertani szeminárium terem raktárral, könyvtár külön olvasóval és egy kutató-, egy gyakorló- meg egy fotólabor, rajzoló és elegendő tanári szoba. Sajnos *Egyed László* dékán úr (aki meglehetősen utálta a földrajzosokat) elvett öt szobát, hogy beköltöztesse oda a *Csillagászati Tanszéket*. Így összességében szorultunk.

1972-ben *Székely András*t kinevezték a *Természeti Földrajzi Tanszék* vezetőjének, és beköltözött a teremnyi méretű tanszékvezetői szobába (amiből én az 1990-es évek közepén – a változó időknek megfelelően – tíz munkahelyes számítógépes labort rendeztem be).

A megnövekedett szakmai, adminisztratív, vezetői feladatok tovább növelték a könyvek, füzetek, dossziék, dékáni leiratok, beadott dolgozatok számát. Néhány év után már csak egy keskeny, kanyargó ösvényen lehetett megközelíteni az íróasztalát; még a padlót is ellepték az iratcsomók. A takarítónő parancsba kapta, hogy tilos bármihez nyúlania, mert akkor nem talál meg semmit. Szerinte ugyanis a látszat ellenére itt rend van, ő mindig megtalálja, amit keres. Évekkel később magam is megtapasztaltam, hogy ebben sok igazság volt. Mindenesetre a vizsgázóknak széket kellett behozniuk, hogy leülhessenek eléje.

Aki a továbbiakra – tudományos előmenetelére, külföldi útjaira, választott tisztségeire, kinevezéseire, kitüntetéseire stb. – kíváncsi, az megtalálja pl. a **150 éves Magyarország első földrajzi tanszéke** c. jubileumi kötet 109–111. oldalán (<https://mek.oszk.hu/24300/24365> linken), és más hivatalos életrajzokban. Itt csak a történet lezárásáról kívánok írni.

1990-ben járt le tanszékvezetői megbízása. Ekkor vette át a tanszéket *Zámbó László*, aki a szabályok szerint nyugdíjazta, ha nem is rögtön, de 1991-ben.

Ő azonban nem tudott megenni tanítás nélkül. 1992-ben tanszékcsoporthoz vezetőként – *Székely András* kérésére – kijártam *Kiss Ádám* dékánnál, hogy mint nyugdíjas részfoglalkozású előadónak, kapjunk bérkeretet. *Ádám* három évig terjedően adott is, de minden évben újra kellett kérni. 1993-ban

Székely András beadta, majd megvédte MTA doktori értekezését. A harmadik tanév elején ezért azt mondta, hogy csak fél évre kérjem a támogatást, mert ha megjön a hivatalos értesítés, hogy elnyerte az MTA doktora címet, az utolsó félévben már, mint „nagydoktor” tudományos tanácsadói címmel szerződhetne; a nagyon megérdemelt egyetemi tanári kinevezésről már szomorúan lemondott. Így is tettem, de a II. félév elején a dékán ezt a gondolatot azzal az ürüggyel utasította el, hogy a Karnak nincs jogában nyugdíjast előléptetni.

A sors útjai kifürkészhetetlenek. 1997 augusztusában Székely András – a hosszú, megfeszített munkától nagyon fáradtan – Siófokra sietett új könyvének borítójával, mert édesanyját – Stefániát – ment köszönteni augusztus 20-án, aki mindig Szt. István napján tartotta névnapját. Másnap, a hazaútazása előtt, úszni ment a tóra, mivel legjobban az úzás pihentette. A fürdőzők vették észre, hogy akit még egy negyed órával előbb úszni láttak, élettelenül lebeg a víz felszínén. Nem merült el, a tüdejében nem volt víz, tehát nem fulladhatott a tóba – nagyon jó és gyakorlott úszó volt.

Az orvosok megállapították, hogy agydaganat okozta hirtelen halálát. Ennek következménye volt az a végzetes mértékű koponyaűri nyomás, ami a légzési és keringési központot összenyomva, egyszerre leállította a légzését és szívműködését.

Székely András különleges, mondhatni egyedi jelenség, dinamikus, soha nem fáradó, állandóan magas fokon égő egyéniség volt. Tantermi előadásai, terepi magyarázatai során sugárzott belőle a földrajz iránti szeretete, szakmai elkötelezettsége, ami mindenkit megérintett, és nagy hatással volt diákjaira. Akikkel azonos hullámhosszra jutott, számíthattak feltétlen bizalmára és szakmai támogatására. A terepen végzett megfigyeléseken alapuló felszínalaktanban és a vulkánmorfológiában Láng Sándor, a klimatikus morfológiában Bulla Béla szellemi hagyatékát ötvözte és vitte tovább mesteri fokon. Mint vezető egy öröklött tanszéket szívós munkával átalakított, csapatot épített, amely magában hordozta a jövő további fejlődésének lehetőségét.

Fényképek az emlékkonferenciáról és az azt követő kőtetlen beszélgetésről

Szabó Pál virággal köszönti Sárfalvi tanár úr leányát, Juditot

*Darabos Gabi, Czinder Gabi, Gábris Gyula és Izsák Éva
a Természetföldrajzi Tanszék folyosóján*

Partl Petra, Gábris Gyula, Hevesi Attila, Telbisz Tamás

*Régi évfolyamtársak:
Gergely Katalin, Harrach Ágnes, Radnai Katalin és Herein Mária*

Probáld Ferenc és Horváth Gergely

Horváth Gergely, Sárfalvi Judit és Tardy János a büfében

Rozgonyi Enikő és Lerner János

*Lóczy Dénes és Kovács Zoltán,
a Magyar Földrajzi Társaság
korábbi és jelenlegi elnöke*

*Horváth Erzsébet és
Karátson Dávid*

*Vadas Gyula és Rozgonyi Enikő,
a Természetföldrajzi Tanszék
titkárnője*

*Hevesi Attila,
Miskolci Egyetem*

Köszönetnyilvánítás

Megemlékező kötetünk elsősorban a *Sárfalvi Béla* és *Székely András* születésének centenáriumi emlékülésén elhangzott előadásokra épül; mindenekelőtt tehát köszönetünket fejezzük ki az előadóknak, akik az ünnepi konferencián elmondottakat írásban is rendelkezésünkre bocsátották.

A *Székely András* emlékülés ötlete *Lóczy Dénestől*, a *Magyar Földrajzi Társaság* korábbi elnökétől, az ünnepelt volt tanítványától származik; a szintén száz éve született *Sárfalvi Béláról* való egyidejű megemlékezést pedig *Probáld Ferenc* indítványozta. Az ünnepi összejövetel megszervezése a tanszékvezető utódok, *Karátson Dávid* és *Szabó Pál* érdeme; ehhez a munkához értékes segítséget kaptak az ELTE *Közösségépítő Irodájának* igazgatóhelyettesétől, *Kapusi-Orosz Bernadett-től*.

Hozzájuk hasonlóan köszönet illeti *Sárfalvi Béla leányát, Juditot*; *Székely András legidősebb fiát, Árpádot*; és özvegyét, *Huszár Máriát*, akik értékes életrajzi adatokkal és az ünnepeltekről egykor készült számos fényképpel gazdagították kötetünket.

Különös hálánkat kell kifejeznünk *Vadas Gyulának*, aki elhivatottan s önzetlenül elvállalta, majd végtelen türelemmel és kiváló esztétikai érzéssel, mindenre kiterjedő figyelemmel végezte a képszerkesztés és tördelés sokrétű munkálatait; ezen kívül válogatott fényképfelvételeinek közreadásával is gyarapította könyvünk tartalmát.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetet mondunk a *ELTE Pázmány-Eötvös Természettudományi Információs Alapítványnak*, amely a mű értékét elismerve pénzügyi támogatásával lehetővé tette emlékkötetünk nyomtatott kiadását.

Gábris Gyula – Probáld Ferenc

Kiadja az ELTE TTK FFI Földrajztudományi Központ
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C
Felelős kiadó Telbisz Tamás

Nyomta a Kontraszt Nyomda
7627 Pécs, Vadász u. 6/b.
Felelős vezető Barta Ákos

Tördelőszerkesztő Vadas Gyula

Terjedelem: 7 (B/5) ív

ISBN 978-963-489-984-6 (nyomtatott változat)
ISBN 978-963-489-985-3 (pdf)

Az első borítón a *Ludovika* épülete – professzoraink egyetemi pályafutásának fő színtere látható. Persze nem a múlt századi, erősen leromlott állapotában, hanem abból az időből, amikor már a *Nemzeti Közszerológái Egyetem* felújított központi létesítménye lett.

A bejárati rizalit mögötti díszterem után jobbra, az első emeleten, a *Természeti Földrajzi Tanszék* helyiségei sorakoztak. A DNy-i sarokbástyán a *Gazdaságföldrajzi Tanszék* helyezkedett el, folytatásában a *Regionális Földrajzi Tanszék*, majd a *Módszertani kabinet és raktár*. A sort a *Lóczy-terem* zárta. A DK-i sarokbástyában a *hallgatói és a kutatólabor*, valamint egy *tanári szoba* kapott helyet. A K-i oldalon a *könyvtár*, külön *olvasóval*, és egy később kialakított *100 fős előadóterem* is ide tartozott.

A belső sarokban idővel eróziós kísérletek céljára egy esőztető berendezést alakított ki a tanszék, a másik sarokban fotólabor és rajzolói szoba volt.

Az ezredfordulón kissé szomorúan költöztünk el a *Ludovikából*, ahol helyiségeink sokkal alkalmasabbak voltak komoly eszmecserékre és a diákélet vidám rendezvényeire, mint a kétségkívül korszerűbb, de sivárabb, kevésbé otthonos lágymányosi épület.

Tanáraink, akikről e kötet szól, akkor már nem voltak velünk. Az új helyszínen a földrajzi tanszékek történetében is új korszak kezdődött.